

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Základní principy Listiny

Dominika Přidalová

Plzeň

2014

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

Katedra ústavního a evropského práva

Magisterský studijní program

Obor právo

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Základní principy Listiny

Zpracovala: Dominika Přidalová

Vedoucí diplomové práce: Mgr. et Mgr. Renáta Vokrojová

V Plzni 2014

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci na téma: „Základní principy Listiny“ zpracovala sama, s použitím literatury, uvedené na konci mé diplomové práce v seznamu použité literatury.

Dominika Přidalová

„Tímto bych ráda poděkovala JUDr. Bc. Richardu Pokornému, Ph.D. za inspiraci k volbě tohoto tématu diplomové práce a za jeho připomínky a užitečné rady, které přispěly k vypracování této práce. Dále bych chtěla poděkovat Mgr. et Mgr. Renátě Vokrojové, která se mne poté ujala a stala se tak mojí novou vedoucí práce.“

OBSAH

1. ÚVOD	1
2. PRINCIPY	3
2.1. Prameny právních principů.....	4
2.2. Členění principů	4
2.3. Principy vs. Pravidla	5
2.4. Principy vs. Zásady.....	7
2.5. Ústavní princip	9
3. LIDSKÁ (ZÁKLADNÍ) PRÁVA a SVOBODY.....	10
3.1. Historie.....	10
3.2. Pojem základních práv a svobod.....	15
3.3. Charakteristika základních práv a svobod	18
3.4. Klasifikace základních práv a svobod	19
3.4.1. Podle generací.....	19
3.4.2. Podle statutu jednotlivce	20
3.4.3. Podle pramenů práva.....	20
3.4.4. Podle subjektů	21
3.4.5. Další klasifikace	22
3.5. Listina základních práv a svobod	22
3.5.1. Systematiky Listiny.....	23
4. ZÁKLADNÍ PRINCIPY LISTINY	24
4.1. Článek 1.....	25
4.1.1. Princip lidské důstojnosti	25
4.1.2. Princip svobody.....	32
4.1.3. Princip rovnosti	34
4.1.4. Princip přirozenoprávní povahy lidských práv	40
4.2. Článek 2.....	42
4.2.1. Princip právního státu.....	42
4.3. Článek 3.....	49
4.3.1. Princip nediskriminace.....	50
4.4. Článek 4.....	62
4.4.1. Princip proporcionality	62
5. ZÁVĚR.....	65

6.	RESUMÉ	68
7.	POZNÁMKOVÝ APARÁT.....	70
8.	PRAMENY A LITERATURA.....	71

1. ÚVOD

V této diplomové práci, na téma Základní principy Listiny, se budu zabývat, z pohledu teoretického, normativního i judiciálního, ústavním principům Listiny základních práv a svobod. Mým cílem je provést analýzu a zhodnotit problematiku těchto základních principů, které jsou sice obsaženy v úvodních člancích Listiny, ale vztahují se na celou koncepci veřejné moci, Listiny a právního řádu.

Nejprve bych provedla vstupní pojmovou, klasifikační a obsahovou charakteristiku pojmu „*princip*“, který je pro většinu teoretiků velice diskutabilním tématem, v souvislosti vymezení rozdílu mezi jím a pravidlem či zásadou. Já se samozřejmě budu touto problematikou také v této kapitole zabývat a budu se snažit o co nejpřesnější popis rozdílu a tím tyto pojmy od sebe odlišit. V závěru bych ráda uvedla charakteristiku i „*ústavněprávního principu*“, který má v právu obrovský význam.

V další části se budu věnovat „*základním (lidským) právům a svobodám*“, jelikož zmínit se o těchto právech a svobodách, považuji, s ohledem na téma této práce, za nutnost. Zde narazíme na další problematiku, jelikož terminologie v právních předpisech či mezinárodních smlouvách je značně nejednotná. Nejprve bych se poohlédla zpátky do historie, a to již do 5. století před naším letopočtem, přes Sokratese a Aristotela, středověk, 17. století v Anglii, francouzskou revoluci, 1. a 2. světovou válku, se dostat až do současnosti. Samozřejmě bych vymezila pojem a charakteristiku těchto ústavně zaručených práv a svobod, a zmínila bych se také o klasifikaci podle různých kategorií, rozdělených pomocí právních či filozofických teoretiků. V neposlední řadě bych se také ráda zmínila v této kapitole o Listině základních práv a svobod, která je pro moji práci klíčová, jelikož všechny podstatné principy nalezneme právě zde.

Další kapitola, pro moji diplomovou práci, ta zásadní, už bude věnována pouze základním principům Listiny základních práv a svobod, které jsem vybrala.

Při použití výrazu „základní principy Listiny“ si musíme uvědomit, že tato práce se nebude věnovat všem principům, které se v Listině nachází. Musíme si představit skupinu principů, které patří k nejvýznamnějším, a těmi se budu v této práci zabývat. Jelikož základní principy se objevují v Listině v Hlavě I, tedy v obecné části, rozhodla jsem se, každý článek rozdělit do samotné podkapitoly a pod ním se zabývat ony vybranými principy, které tam patří. Rozhodla jsem se tak kvůli přehlednějšímu systému.

Do článku prvního, který proklamuje svobodu a rovnost v důstojnosti a právech, nepatří nic jiného, než je princip lidské důstojnosti, svobody a rovnosti a také bych se v této části ráda zmínila o principu přirozenoprávní povahy lidských práv. Článek druhý bude věnován principu právního státu, a jeho zásadním principům, jako je například princip suverenity nebo legální licence a zmíním se o druhém přístupu, stojícím vedle přístupu přirozenoprávní povahy, přístupu pozitivněprávním. Třetí článek se pojí s článkem prvním, neboť jeho obsahem je rovnost a s ní i princip nediskriminace. Ve čtvrtém článku budu hlavně hovořit o principu proporcionality.

Účelem je podrobná analýza a zhodnocení těchto vybraných principů a cílem této poslední kapitoly je tedy poukázat na postupný vývoj principů, a jak pronikalo do právních norem či dokumentů, jak na úrovni národní, především v našem ústavním systému, tak samozřejmě i na úrovni mezinárodní. U vybraných principů se zaměřím, vedle podrobného rozboru normativního textu a relevantních doktrinálních i judiciálních zdrojů, které jsou souvztažné k ústavnímu pořádku ČR, i na komparativní reflexi ve vybraných recentních demokratických státech. V závěru práce bych ráda posoudila, zda je potřeba v současném zakotvení nějakých změn a popřípadě jaké. Tedy, jestli je současné zakotvení dostatečné. Ráda bych uvedla i případné náměty de lege ferenda.

Mým cílem je napsat práci, která bude mít především analytický přístup komplexně a systematicky propojující zdroje doktrinální, normativní a judikaturu a vyhnout se kompilaci. Proto v závěru uvedu i vlastní a argumentačně podložená stanoviska.

2. PRINCIPY

Právní princip je nepsaným pramenem práva, proto je velice podobný právnímu obyčeji. Mnoho právních principů bylo vytvořeno činností soudce. Jde o pravidlo práva vysokého stupně obecnosti, což znamená, že právní principy mohou být vymezeny jako relativně abstraktní normativní věty, které určitým způsobem vyjadřují obsah právního řádu. Jsou důležitou součástí právního řádu, popř. jednotlivých právních odvětví. Vytvářejí tedy základ právního řádu, popřípadě právního státu.¹

Důležitou roli má při tvoření principů judikatura a jejím prostřednictvím také právní doktrína. Principy tedy vznikají jejich nějakou určitou soustavnou činností.

Význam právního principu může být značně široký, ale může být také velice konkrétní. Na rozdíl od právní normy totiž právní principy platí vždy.

Typickým znakem právních principů je, že jsou pravidla víceméně společná právu různých zemí, pokud jde o právní řády téhož typu právní kultury.² To znamená, že země, které se řídí stejným typem právní kultury, vychází skoro z podobných právních principů.

Principy nemusí být ani výslovně vyjádřeny, mnohdy je musíme odvozovat. Neexistují neměnné principy, protože se mohou měnit a vyvíjet v závislosti na vývojových změnách práva.

Jejich hlavní funkcí je role, kterou hrají v legislativním procesu a také v procesu interpretace a aplikace práva. Vyplňují totiž mezery v zákoně a obsahově naplňují neurčité právní pojmy. Při interpretaci či aplikaci práva je tedy nutné brát v potaz možnost uplatnění právních principů, ovšem ale současně s ohledem na stupeň obecnosti. Je důležité rozlišovat principy vztahující se k celému rozsahu určitého právního řádu a principy, které jsou platné pouze pro určité odvětví práva.

Poohlédneme-li se zpátky do historie, zjistíme, že mnoho principů existuje v naší právní kultuře už po tisíciletí a má původ již v systému římskoprávním. Další principy vznikají na počátku konstitucionalismu, spolu se vznikem a

¹ BOGUSZAK, J., Právní principy: kolokvium, Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, str. 93-94

² KUBŮ, L., HUNGR, P., OSINA, P., Teorie práva. Praha: Nakladatelství Linde, 2007. str.276

vývojem moderní koncepce lidských práv. Další vznikají v souvislosti s ústavním soudnictvím během několika posledních desetiletí.

2.1. Prameny právních principů

Za prameny považujeme právní normy, rozhodnutí soudu, výsledky vědecké činnosti či zdroje přirozeného práva, což je víra, rozum, morálka. Důležité je zda jsou právně závazné nebo nezávazné. Právně závazné a současně právně relevantní jsou pouze, podle pozitivistické koncepce, principy, které můžeme vyvodit z legislativy, případně, v zemích, kde je rozhodujícím pramenem práva soudní judikatura, ze soudních rozsudků. Jako zdroj relevantních právních principů je vhodná i judikatura Ústavního soudu a výsledky práce právních teoretiků.

2.2. Členění principů

Právní principy můžeme členit na dva způsoby. Prvním způsobem je členění podle jejich konkrétní podoby, kde se rozlišují tři základní podoby právních principů.

Jsou jimi pozitivní, které jsou výslovně formulované v textu pozitivního práva. Mohou jimi být určitá zákonná ustanovení. Mnoho zásad nalezneme v úvodních ustanoveních zákonů, v jejich hlavách nebo v generálních klauzulích. Hojný výskyt principů se nachází ale hlavně v kodexech.³

Další základní podobou jsou právní principy implicitní. To jsou pravidla, která jsou vyjádřena jako předpoklady či důsledky zákonných ustanovení, tzn., že jsou určitými vyvozenými úsudky z těchto ustanovení nebo norem.

Poslední základní podobou jsou extra-systémové principy, které hrají velice důležitou roli při aplikaci práva. Lze je nalézt i ve společenském prostředí

³ KUBŮ, L., HUNGR, P., OSINA, P., Teorie práva, Praha: Nakladatelství Linde, 2007, str. 279

například v podobě aspektů morálky, mravů. Ale nejsou součástí systému práva, jsou však s ním spjaty vzhledem k vymezení systému práva, o který se jedná.⁴

Druhým způsobem je členění podle oblasti, které se týkají. Protože zasahují do právního řádu, musíme z něj vycházet a být s ním v souladu.

Proto se principy rozlišují ještě na obecné právní principy, které platí pro celý právní řád nebo také pro více jeho částí současně.

Dále se rozlišují na principy veřejného práva, o kterých se v této práci budu zabývat. Jde tedy o ty principy, které se uplatňují především při úpravě základních lidských a občanských práv a v právu trestním. Jedná se hlavně o takzvaná lidská práva, která vyplývají z přirozené podstaty člověka a z jeho účasti ve společnosti.

Dalšími jsou logicky principy soukromého práva a principy procesní, které jsou platné pro všechny druhy procesu a principy odvětvové, uplatňující se pouze pro jeden nebo jen některé procesní druhy.⁵ Tyto principy se uplatňují ve všech druzích soudnictví.

2.3. Principy vs. Pravidla

Již dávno je patrné, že v podmínkách právního státu naplněného hodnotami, zejména ideou spravedlnosti, nelze při aplikaci práva vystačit s pouhým písemným vyjádřením právních norem v zákoně. Není možné, aby zákonodárce při tvorbě předpisu vyčerpал všechny individuální skutkové podstaty, které může realita přinést. Takový prostor mezi normami je třeba zaplnit. Kromě pátrání po smyslu norem pomocí výkladových metod načrtnutých výše, jimiž lze právo částečně dotvářet, lze se do jisté míry spolehnout i na diskreci orgánu aplikujícího právo. Přesto však není systém práva úplný. Je nezbytné doplnit jej o principy.⁶

Tam, kde je nedostatek psaného zákona, objevuje se pojem principů pro rozhodnutí, které by mělo být zákonné a spravedlivé. Význam a chápání se může

⁴ BOGUSZAK, J., ČAPEK, J., GERLOCH, A. Teorie práva. 2. přeprac. vydání, Praha: ASPI, 2004. str. 285

⁵ ZOULÍK, F., Právní řád a jeho souvislosti, Základy práva. 1. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., CERVO Institut, 2011. str.66.

⁶ Tento názor projevil Ústavní soud v nálezu Pl. ÚS 33/97.

lišit. Velice často bývá citována Dworkinova myšlenka, v níž princip považuje za „*standart, který se má dodržovat nikoli proto, že to pomůže dosáhnout nebo zajistit nějakou ekonomickou, politickou nebo sociální situaci, která se považuje za žádoucí, ale proto, že je požaduje spravedlnost, slušnost nebo nějaká dimenze morálky.*“⁷ Principy nemusí být stanoveny v předpisech, důležité je, že je zná morálka. Principy se liší od pravidel tím, že mají vlastnost závažnosti, ne platnosti.

Dworkinovy myšlenky doplňuje Alexy. Principy podle něj nejsou absolutně platné, ale je potřeba na ně nahlížet v souvislosti s ostatními zájmy, s nimiž jsou naplňovány vzájemně proporcionalně, optimalizací všech kolidujících principů tak, aby každý z nich byl naplněn do co nejvyšší míry.⁸

Toto pojetí je kritizováno Hartem. On nevidí tyto dva pojmy jako obsahově shodné. Princip chápe jako obecnější, širší okruh norem, jehož význam může shrnout několik pravidel. Přiznává jim roli jakéhosi nositele hodnot, určovatele směru chování, tedy určovatele významu pravidel.⁹

Poněkud odlišně na tento problém nahlíží Weinberger. Pravidlo vidí jako univerzální hypotetickou normu, princip jako „*abstraktní zásady mětí*“¹⁰ Předpokládá však, že všechny normy, které mohou být v právu uplatňovány, mají mít formu platného práva, nezávisle na tom, zda jsou výslovně formulovány v zákoně či dovozovány ze soudních rozhodnutí nebo mají podobu obyčeje. Principy považuje za jakési zásady, které se uplatňují při tvorbě pozitivního práva a slouží pro jeho interpretaci například při tvorbě soudcovského práva. V tom, že jsou principy abstraktními pravidly, se tedy shoduje s Hartem. Na rozdíl od Dworkina, který předpokládá přirozenoprávní základ principů, Weinberger spíše zastává teorii pozitivněprávní a považuje principy za součást systému předpisů.

Jiným způsobem nahlíží na principy Kelsen. Ten odlišuje principy morálky, politiky a mravů od práva, avšak uznává, že jsou právo schopny ovlivnit. V takovém případě si zaslouží označení právních principů, ale i přesto zůstávají ve své původní podobě a nejsou součástí právního řádu. Zdůrazňuje, že právo je

⁷ DWORKIN, R., *Když se práva berou vážně*. Přeložil Zdeněk Masopust. Praha: Oikoymenth, 2001. str. 44.

⁸ HÖLLANDER, P. *Filosofie práva*, Plzeň: nakl. Aleš Čeněk, 2006. str. 164.

⁹ HART, H. L. A., *Pojem práva*, přeložil. Petr Fantys. Praha: nakl. Prostor, 2010. Str. 253

¹⁰ WEINBERGER, O., *Norma a instituce: Úvod do teorie práva*, přel. Pavel Hungr. Brno: Masarykova univerzita, 1995. str. 79.

ovlivňováno i jinými faktory. Pokud je právo tvorba ovlivněna principy, pak pouze nezávazně. Stejně tak ani princip spravedlnosti není vázán na obsah pozitivněprávní normy.¹¹

Existuje mnoho názorů na tento problém, já osobně беру pravidlo jako relativně konkrétní a souvisí spíše s normativním textem, kdežto princip považuji spíše za pojem obecnější a jeho hlavní ideou je idea spravedlnosti.

2.4. Principy vs. Zásady

Správně definovat pojem základních zásad není jednoduché. Právnícká literatura je totiž při definování sporná. Někteří autoři ztotožňují zásadu s principem¹², někteří je zase rozlišují. Ale i v jejich rozlišování dochází k některým kolizím. Ta právnícká literatura, které tyto pojmy rozlišuje, používá pojem princip pro vyjádření jeho obecnějšího rázu. Zásada může být vyjádřením i několika právních principů. Liší se v podstatě tedy tím, že zásada v sobě může zahrnovat několik principů současně. Rozpracovává a konkretizuje právní princip a slouží k tomu, aby konkrétního principu bylo dosaženo.¹³

Při srovnávání pojmů „princip“ a „zásada“, se více blížíme k chápání těchto pojmů jako synonym, než je obecně vnímáno u pojmů „principů“ a „pravidel“. Můj názor je takový, že odlišit princip od zásady není úplně bez účelu. Můžeme se tak více přiblížit podrobné struktuře práva a také definovat pojmy pro další výklad. Odborná veřejnost se kolizí principů a pravidel zabývá hojně a jedná se o velmi oblíbený filosofický problém, kdežto principy od zásad jsou oddělovány jen zřídka a často i nedůsledně. Je to proto, že odlišnost těchto pojmů není příliš velká.

Podle mého názoru lze chápat princip a zásadu jako různé dva pojmy. Princip si představuji jako pojem pevnější, obecnější, hlavně i závažnější, jako taková opora právního řádu, je pro něj charakteristická vyšší míra všeobecnosti,

¹¹ KELSEN, H., Všeobecná teorie norem, přeložil Milan Kubín. Brno: Masarykova univerzita, 2000. str. 129-130

¹² Příkladem je Filosofie práva Pavla Höllandera, v níž nečiní rozdíl mezi zásadou a principem, HÖLLANDER, P., Filosofie práva., Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, str. 158 a následující.

¹³ Pro vyjasnění je možno uvést příklad zásady ochrany dobré víry, jejíž obsah je vyjádřen principy *pacta sunt servanda*, *de similibus idem est iudicandum* nebo *ubi ius incertum, ibi ius nullum*.

než je u právních norem. Nemění se s jakýmkoliv proměnami jednotlivých ustanovení ani s novelizacemi celých předpisů. Mohla bych také říci, že v našem demokratickém právním státě právě vystihuje ty ideje hodnot, bez kterých by bylo právo jen systém plochých a oddělených norem.

Oproti tomu se dívám na zásady jako na užší vymezení chtěného chování jednotlivců i veřejnosti, které se váže zejména k jednotlivému odvětví, s jehož významnými změnami se může vyjádření zásad měnit. Zásady vychází z principů a myšlenkově na ně navazují, proto není možné zcela obrátit smysl zásady a přitom nezasáhnout princip. I někteří teoretikové zastávají stejné, spíše podobné, názory.

Pojem zásady (principu) definuje Aleš Gerloch jako: „*nejobecnější pravidla chování, jako regulativní ideje, v normativní podobě vyjadřující obecně víle práva, kterými jsou základní hodnoty (život, svoboda, rovnost, jistota, majetek a četné další až po nejobecnější právní hodnotu, hodnotu spravedlnosti), k jejichž naplnění a ochraně působení práva směřuje.*“¹⁴

Pro potřeby této práce bude pojem právní principy používaný ve smyslu jako pojem vyjadřující právní zásady. Tyto pojmy budu používat ve shodném významu s tím, že východiskem tohoto pojetí je přesvědčení většiny teoretiků, že rozlišení mezi oběma termíny je spíše povahy jazykové, nežli právní.

Je důležité, abych řekla, že zdrojem těchto základních zásad jsou hodnoty, které jsou vtěleny do ústavních předpisů ČR, především do Ústavy a LZPS. Velmi významná je v tomto směru i judikatura Ústavního soudu, hlavně jeho rozhodnutí, kterým byl zamítnut návrh na zrušení zákona č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu: *Naše nová ústava není založena na hodnotové neutralitě, není jen pouhým vymezením institucí a procesů, ale včleňuje do svého textu i určité regulativní ideje, vyjadřující základní nedotknutelné hodnoty demokratické společnosti.*¹⁵

Koncepce moderní ústavy je tedy založená na tom, že se jedná o bezprostředně aplikovatelný akt, přičemž důsledkem ústavou normativně zakotvených hodnot je vytváření konkrétních právních zásad, jež mají orgány

¹⁴ GERLOCH, A., Princip právní jistoty v soudobém právu. in BOGUSZAK, J., Právní principy: kolokvium., Pelhřimov: Vyd. 999, 1999, str. 77

¹⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 21.12. 1993, sp. zn. Pl.. ÚS 19/93

veřejné moci při užívání jednoduchého práva aplikovat.¹⁶ Ústava i LZPS svou normativní působností nejsou limitovány jen pozitivním právem, ale zahrnují také normy etického a morálního charakteru.¹⁷ Tuto skutečnost potvrzuje i Ústavní soud: *Přihlašuje-li se naše Ústava a i Listina k existenci hodnotového řádu, představujícího základní pilíř a svorník společnosti, potom i zákonodárce, stejně jako exekutiva, musí ve všech svých aktech respektovat jeho prioritu, a to dokonce i ve vztahu k etickému a právnímu normativnímu systému.*¹⁸

Tedy pro shrnutí. Principy a zásady nejsou totožnými pojmy, ale velmi často jsou chápány jako synonyma a většina z nás je i zaměňuje. Právní zásady jsou určité hodnoty, na kterých je vybudovaný zákon v souladu s právními principy.

2.5. Ústavní princip

Jak už zde bylo řečeno, můžeme dělit principy i podle jednotlivých právních odvětví. V tomto případě mají obrovský význam i ústavní principy. Jde o principy, které jsou vyjádřené v ústavě nebo jsou z ústavy širokým způsobem interpretovatelné. Nejde totiž o principy ústavního práva, ale s ohledem na svůj zvláštní celek podstatných a stálých rysů jsou takovým ústavním rozkazem, či hodnotovým a zásadovým příkazem, který prozařuje do celého právního řádu.

Teorie prozařování neboli prozařování právního řádu ústavními principy, znamená povinnosti poměřit každé soudní rozhodnutí z pohledu aplikace základních ústavních principů, které jsou ať už přímo v textu ústavy či v textu mezinárodních smluv, které jsou její nedělitelnou součástí. Tuto koncepci prozařování ústavních principů vytvořila judikatura Spolkového ústavního soudu. Podstatou prozařování je to, že ústava, která je navrhována jako bezprostředně aplikovatelný akt a výsledkem je, že její obsahové hodnoty vytvářejí ještě konkrétnější právní hodnoty a principy, které jsou aplikované veřejnou mocí při použití jednoduchého práva a tím dostávají nový obsah

¹⁶ KUHN, Z., Aplikace práva ve složitých případech- k úloze právních principů v judikatuře, Praha: nakl. Karolinum, 2002, str. 162

¹⁷ KUHN, Z., Aplikace práva ve složitých případech- k úloze právních principů v judikatuře, Praha: nakl. Karolinum, 2002, str. 162

¹⁸ Nález Ústavního soudu ze dne 15.09.1999, sp. zn. Pl. ÚS 13/99

3. LIDSKÁ (ZÁKLADNÍ) PRÁVA a SVOBODY

3.1. Historie

Počátky vzniku myšlenky o základních lidských právech a svobodách nacházíme již v antice, tedy ve starověkém Řecku a to v 5. století před naším letopočtem, ještě přesněji řečeno- u Sofistů. Ti upřednostňovali přirozené právo. Právo, které pramení ze zákonitostí přírody, dané z přirozenosti a spravedlnosti, které předchází lidským zákonům, to je před právem pozitivním, které je dáno politickým svazem. Pokud nebylo pozitivní právo v souladu s právem přirozeným, nemělo podle nich opravdovou legitimitu.¹⁹ Alkidamas, což byl mladší sofista, již přišel s myšlenkou, že Bůh stvořil lidi svobodné a nikoho neučinil otrokem. A tímto můžeme vidět ideu o rovnosti lidí.²⁰ Sokrates také rozeznával dva druhy zákonu, stejně jako sofisté. Podle něj přirozené zákony stojí výše než zákony pozitivní, ale i přesto ty státní nesmějí být porušovány. Platon považoval přirozené právo za důležité kritérium platnosti práva a podle Aristotela tvoří přirozené právo základ práva pozitivního. Tvrdí, že právo pozitivní je vyjádřením přirozeného práva a že je jeho realizací.²¹ Přirozené a pozitivní právo rozlišuje, ale to přirozené má podle něj všude stejnou platnost a to nezávisle na uznání.²² Vypracoval také teorii spravedlnosti, která je založena na principu rovnosti.²³ Filozofové začali v tomto období vnímat význam jednotlivce a jeho jedinečnost, začali si uvědomovat jeho vlastnosti a ctnosti. Řekové nahlíželi na základní práva a svobody jinak, než dnes. Platon s Aristotelem neuvažovali tolik o zakotvení nebo o vybudování právních záruk postavení jedince vůči státu, ale uvažovali spíše o vhodné formě vlády. Nehovořilo se tedy jenom o rovnosti občanů, ale také o právu hovořit rovnoprávně na sněmu, veřejně kritizovat a možnost volitelnosti člověka do úřadů. Tak přispěli k tvorbě některých forem politických práv.

¹⁹ RÁZKOVÁ, R., Dějiny právní filozofie. 2.přepřac. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998. str. 20-23

²⁰ HÖLLANDER, P., Základy všeobecné státovědy. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. str. 111

²¹ RÁZKOVÁ, R., Dějiny právní filozofie. 2.přepřac. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998. str. 31-46

²² ARISTOTELÉS., Etika Níkomachova. 3. nezměn. vyd. Praha: Rezek, 2009. str. 125

²³ HÖLLANDER, P., Základy všeobecné státovědy. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. str. 111

Dále se nám začínají objevovat myšlenky římských stoiků. Zdrojem morálky je rozum a spravedlnost je potřeba odvozovat od čestnosti. Pozitivní právo nemůže plnit svoji funkci, jestliže není doplněné morálními zásadami.²⁴ Všichni lidé jsou součástí stejného světa, tudíž mají i stejný rozum a důsledkem rozumného života v souladu s přírodou bylo i uznání rovnosti lidí a lidské důstojnosti.²⁵ Stoikové prosazovali ideál lásky k člověku a ten vyjadřoval svým výrokiem Seneca: „*Člověk je pro člověka cosi posvátného.*“²⁶

Dalším historickým zdrojem je křesťanství, které navazuje také na tuto ideu lásky k člověku: „*Miluj bližního svého jako sebe samého.*“ Křesťanství zdůrazňuje bratrství, solidaritu lidí, s člověkem je potřeba zacházet s určitou důstojností, uznává také rovnost lidí argumentem, že všichni lidé jsou dětmi našeho jediného Otce.²⁷ Hlavní myšlenkou bylo i to, že panovník měl danou svoji pravomoc od Boha a čím hůře se choval ke svým poddaným, tím méně mu zachovávali loajalitu. Tomáš Akvinský, filozof a teolog, rozlišoval dokonce tři druhy zákonů a to na zákon věčný, přirozený a lidský. Nespravedlivý zákon za zákon v žádném případě nepovažoval.²⁸

Ve středověku se začala také udělovat privilegia. Nešlo o práva, která byla udělována jednotlivci, nýbrž šlo o výhody, které byly poskytovány šlechtě, měšťům nebo univerzitám. Díky tomuto vznikly později společenské smlouvy. Důležité je také podle mne zmínit to, že této době také došlo k uznání svobody vyznání.²⁹

Ve 14. století přišel William Occam poprvé s názorem o neodňatelnosti a nezczizitelnosti lidských práv. Tvrdil totiž, že vlastnictví a svoboda jsou člověku dány Bohem a jsou s ním neodňatelně spjaty.³⁰ Že jsou přirozená práva nepromlčitelná a nezadatelná hovořil zase v 16. století F. Vasquez.³¹

²⁴ RÁZKOVÁ, R., Dějiny právní filozofie. 2.přepřac. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998. str. 60-67

²⁵ FILIP, J., SVATOŇ, J., ZIMEK, J., Základy státovědy. 3. opr. a zkrác. vyd., Brno: Masarykova univerzita, 2004. str. 130-131

²⁶ <http://azcitaty.cz/lucius-annaeus-seneca/7374/>

²⁷ FILIP, J., SVATOŇ, J., ZIMEK, J., Základy státovědy. 3. opr. a zkrác. vyd., Brno: Masarykova univerzita, 2004. str. 131

²⁸ GERLOCH., A., Teorie práva. 4. upr. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. str. 237

²⁹ FILIP, J., SVATOŇ, J., ZIMEK, J., Základy státovědy. 3. opr. a zkrác. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004. str. 131

³⁰ HÖLLANDER, P., Základy všeobecné státovědy. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. str. 112

³¹ FILIP, J., SVATOŇ, J., ZIMEK, J., Základy státovědy. 3. opr. a zkrác. vyd., Brno: Masarykova univerzita, 2004. str. 131

V 17. století vznikl v Anglii liberalismus. Byl to nový filozofický a politický směr. Jedním z hlavních představitelů byl Thomas Hobbes, který vyvozoval existenci přirozeného práva z tzv. přirozeného stavu. V tomto stavu měli všichni právo na vše, byl to vztah nespolečenský. Lidé zde byli svobodní a ve svých nárocích rovni. Tento vztah popisuje jako: „Člověk člověku vlkem“. Protože ale každý chtěl uplatnit svůj nárok na všechno, vznikla válka a s ní i obavy o holý život. Lidé proto začali ihned usilovat o mír a dohodu, což způsobilo, že strach o život donutil lidi vzdát se svých některých práv a přenesli je na jiné, díky tomu vytvořili nadřazenou moc státu a tím skončila přirozená práva a přirozený vztah. Vzdali se tedy svých nároků ve prospěch zákonodárce. Přirozené právo tak bylo nahrazeno právem zákonným a tak byl Hobbes považován za předchůdce právního pozitivismu.³² Dalším představitelem liberalismu byl John Milton, který usiloval o i o svobodu tisku a dalším byl John Locke, který učil o přirozeném právu a o nutnosti svobodu nejen hlásit, ale také ji i institucionálně zakotvit. Za základní přirozená práva člověka považuje práva na zdraví a život, svobodu a majetek. Zákonné právo je podle něj pouze takovým doplňkem práva přirozeného.³³ Uzavření společenské smlouvy vidí jako prostředek, kterým se lidé spojují k efektivnější ochraně svých práv. Považuje za výhodné uzavřít společenskou smlouvu za účelem zajištění ochrany vlastnictví, získání univerzálního zákona, nestranného soudce a schopnosti vynucení práva.³⁴ Společenská smlouva zdůvodňuje vznik státu a obsahuje závazek chránit své občany, kteří stát vytvořili.

Dalším důležitým momentem byla myšlenka Charlese Montesquieua a jeho teorie dělby moci.³⁵

Immanuel Kant prosazuje svoji ideu svobody člověka tím, že říká, že jednání člověka je závislé pouze na něm samotném a odepřením svobody by byla zmařena podstata lidské existence.³⁶ Podle něj neexistují objektivní přirozená práva, nýbrž pouze přirozená subjektivní práva, která jsou zdůvodnitelná, a s těmi se člověk rodí. Lidský rozum je schopný stanovit povinnost a je také je schopný

³² MACHALOVÁ, T., Úvod do právní filozofie. I. díl (Základní pojmy). Brno: Masarykova univerzita, 1998. str. 67-69

³³ MACHALOVÁ, T., Úvod do právní filozofie. I. díl (Základní pojmy). Brno: Masarykova univerzita, 1998. str. 68-71

³⁴ GERLOCH, A., Teorie práva. 4. upr. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. str. 241

³⁵ HÖLLANDER, P., Základy všeobecné státovědy. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. str. 112

³⁶ HÖLLANDER, P., Základy všeobecné státovědy. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. str. 113

být vykonavatelem povinnosti a svobodně se jí podřít. Přirozené právo se podle něj tedy mění na právo rozumu. Klade také důraz na svobodu, která je nejen základní podmínkou přijetí povinnosti, ale je také jejím důsledkem.³⁷

V průběhu americké a francouzské revoluce se začínají objevovat dokumenty, které obsahují ucelené koncepce lidských práv. Monarcha sice disponuje mocí od Boha, ale zároveň uzavírá společenskou smlouvu s národem, jejímž výrazem je ústava, která dává mu povinnost respektovat v jisté míře národ. Důležitým prvkem respektu je katalog lidských práv. Prvním takovým dokumentem a významným výsledkem těchto revolucí byly deklarace fundamentálních lidských práv I. generace a to byla Virginská deklarace z roku 1776, která uváděla, že „*všichni lidé jsou stejně svobodní a nezávislí.*“ Deklarace práv člověka a občana z roku 1789 měla zase za heslo, že „*všichni lidé se rodí svobodní a rovní v důstojnosti i v právech.*“ Dále tu samozřejmě byla i Deklarace nezávislosti, Ústava USA a Bill of Rights- tedy Listina práv. První deklarace obsahovaly individuální nároky a vycházely ze skutečnosti, že jsme se všichni narodili svobodni a rovni.

Od poloviny 19. století se začalo ustupovat od přirozenoprávního pojetí základních práv. 19. a počátek 20. století bylo obdobím pozitivizace a z lidských práv se stala práva základní. Stávají se důležitou součástí ústavního vývoje států a obsah i vymezení lidských práv v pozitivním právu byli považováni za nezbytné, protože bez nich ztrácely deklarace původní smysl a stávaly se bezvýznamnými. V tomto období došlo k vypracování katalogů práv a svobod i v ostatních státech v Evropě. Jejich ústavy garantují občanská a politická práva a vzniká tak koncepce liberálního státu, kdy je člověk omezen ve svém konání pouze zákonem a stát zbytečně nezasahuje a nestará se o občany, ale pouze jim zaručuje jejich práva.

Po revolučním roce 1848 přišel zájem dosažení osobní svobody prostřednictvím státu. Konkretizace základních práv v pozitivním právu nyní získala nový rozměr a význam a všeobecné deklarace, které nebyly dále prováděny zákonnými normami, byli považováni za nesmyslné.³⁸

³⁷ MACHALOVÁ, T., Úvod do právní filozofie. I. díl (Základní pojmy). Brno: Masarykova univerzita, 1998. str. 71-76

³⁸ MAIER, H., Lidská práva- nárok na obecnou platnost a kulturní diferenciaci. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. str. 16

Po první světové válce se začala prosazovat mezinárodní ochrana práv menšin, pracovníků, postavení žen a dětí a po druhé světové válce dochází k tomu největšímu rozvoji v úpravě základních práv a svobod na mezinárodní úrovni, jako reakce na masové porušování lidských práv v nacistickém Německu. Bezprostředně po dvou světových válkách byla lidská práva výsledkem přihlášení se k určitým společensky uznávaným, univerzálním hodnotám. Období po druhé světové válce je charakteristické novou vlnou zájmu o lidská práva a také obdobím, kdy se navrátilo k přirozeně právnímu základu. Po letech stagnace a ignorantství lidských práv došlo ke znovuoživení jejich důležitosti a v polovině 20. století, kdy se ukázal katastrofální důsledek pro lidstvo, který způsobila 2. světová válka díky naprostému potlačení rovnoprávnosti lidí, lidských ras a národů a lidské důstojnosti u převážné většiny lidského národu. V nacistickém Německu příslušelo právo v objektivním i subjektivním smyslu pouze a výlučně příslušníkům germánské rasy. Byl to národ panující a jedině jemu náležela veškerá moc a to nejen ve vlastním státě.³⁹

V San Francisku probíhala v roce 1945 mírová konference, kde byl projednáván a také schválen návrh Charty OSN. Myšlenka, umístit přímo do Charty katalog lidských práv, se nezrealizovala. Pouze došlo na deklarování principů. Valné Shromáždění OSN přijalo v roce 1948 Všeobecnou deklaraci lidských práv. Ta v sobě nese skutečné prvky univerzality a stala se nejdůležitějším základem lidských práv dvacátého století. Zdůrazňuje, že uznání přirozené důstojnosti a rovných nezcizitelných práv členu lidské rodiny je základem svobody, spravedlnosti a míru ve světě, že je nutné, aby byla lidská práva chráněna zákonem, že je nutné podporovat rozvoj přátelských vztahů mezi národy a tak dále.⁴⁰

V roce 1966 byly přijaty dva patky, které byly právně závazné a ze Všeobecné deklarace čerpaly. Jde o Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a druhý je Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech.

V 60. letech 20. století je spíše přihlíženo k právům hospodářských a sociálních. V této době dochází také k rozšíření o novou skupinu práv a to o tzv.

³⁹ ZOUBEK, V., Lidská práva- globalizace- bezpečnost. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. str. 249

⁴⁰ Celý text Všeobecné deklarace lidských práv k nahlédnutí například: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf>

práva třetí generace, která obsahují právo na příznivé životní prostředí, právo na mír a práva domorodého obyvatelstva.

V roce 1950 vzniká Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, kdy cílem bylo předložit státům katalog hmotných práv a ten měly státy dát do svých ústav a chránit je. Upravuje hlavně práva politická a občanská, která se za války porušovala. Také zavedla možnost individuální stížnosti člověka, kterou může podat u Evropského soudu pro lidská práva.

Důležité je, abych také zmínila Listinu základních práv Evropské unie, která byla začleněna do Lisabonské smlouvy a která je významná tím, že je vzorem moderního katalogu lidských práv.⁴¹ Obsahuje práva takzvané 4. generace a zohledňuje úroveň sociálního rozvoje. Mnohá práva se v Listině objevují poprvé a kromě výčtu základních práv také určuje jejich rozsah, úroveň ochrany a zaručuje procesně právní ochranu.

3.2. Pojem základních práv a svobod

Musíme mít na paměti, že terminologie v této oblasti je značně nejednotná. Podíváme-li se na Všeobecnou deklaraci lidských práv OSN, zjistíme, že používá pojem „lidských práv“, v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech se zase mluví o „politických a občanských právech“, v Úmluvě na ochranu lidských práv a základních svobod zase nacházíme označení „lidská a základní svobody“, a také tu máme pojem „hospodářská, sociální a kulturní práva“, která najedeme v Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Všechny tyto uvedené pojmy, které jsou upravené právními předpisy a mezinárodními smlouvami, jsou zahrnuty v pojmu „základní práva a svobody.“⁴²

J. Boguszak rozlišuje pojmy „základní a lidská práva.“ Tvrdí, že lidská práva jsou užší pojem než základní práva a ta v sobě zahrnují jak základní lidská

⁴¹ Přednáška profesora J. Malenovského v Brně ze dne 3.10.2011

⁴² FILIP, J., SVATOŇ, J., ZIMEK, J., Základy státovědy. 3. opr. a zkr. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 2004, str. 125

práva, tak i práva politická. Dalším druhem základních práv označuje právo sociální.⁴³

J. Blahož zase používá pojmy „lidská a občanská práva“ a zde rozlišuje práva osobní, politická a hospodářská.⁴⁴

Roztříštěnost nalezneme také v různých filozofických přístupech k pojmu lidských práv. Jak už jsem se zde několikrát o nich zmínila, je to přístup přirozenoprávní a pozitivistický.

Lidská práva mají dlouhou historii a jejich prosazování a pojetí představuje zájmy mnoha filozofů a je předmětem zkoumání mnoha vědeckých prací o spravedlnosti, lidském životě, o státu a moci atd. V historii byla lidská práva pojímána jako přirozená od Boha nebo od přírody, v 18. století zase přineslo úplně nové pojetí a také výsledky v jejich prosazování a uznávání.

Dodnes existuje několik definicí základních práv a svobod. Ty novodobější formulace lidských práv nám spadají už do 18. a 19. století a vycházejí z přirozenoprávní teorie, což znamená, že tedy vyplývají ze samé podstaty lidského jedince, rozumné bytosti, která přišla na svět už s předem vymezeným okruhem práv a nároků a nepotřeboval k jejich získání žádný projev vůle nikoho. Jde hlavně o právo na zrození a o právo na život. Během 18., 19. a počátkem 20. století byl boj za lidská práva velice typickým jevem a cílem bylo zrovnoprávnit všechny lidi v různých oblastech života. Byly i prosazovány katalogy a budoval se systém lidských práv.

18. století je Maierem označováno jako období nových lidských práv mající čtyři základní charakteristické rysy. Prvním rysem je univerzálnost, která zahrnuje všechny lidi obecně, bez ohledu na jejich stav nebo národní příslušnost. Lidská práva jsou založena na lidské přirozenosti. Dalším rysem je, že jde o práva individuální a jejich nositelem je jednotlivec. Lidská práva jsou vrozená a stát tato práva pouze uznává a ústava je deklaruje. A posledním, čtvrtým rysem, je, že lidská práva na základě svého původu a povahy zakládají nárok jednotlivců vůči státu, to znamená, že vyžadují od státu respekt určité sféry osobní svobody.⁴⁵

⁴³ BOGUSZAK, J., ČAPEK, GERLOCH, Teorie práva. 2. přeprac. vyd. Praha: ASPI Publishing 2004, str. 120

⁴⁴ BLAHOŽ, J., Sjednocující se Evropa a lidská a občanská práva., Praha: ASPI, 2005, str. 46

⁴⁵ MAIER, H., Lidská práva- nárok na obecnou platnost a kulturní diferenciaci. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. str. 128

Maier při vymezování pojmu základního práva vycházel z přirozenoprávního pojetí, kdy jsou každému člověku dána podstatná a osobnostní práva lidského jedince. Jsou to zejména právo na život, lidskou důstojnost, osobní svobodu. Jsou to práva absolutní, nezrušitelná, nepromlčitelná, nezadatelná a nezczitelná, existují bez ohledu na existenci státu, ten je pouze deklaruje jako zákonodárce a vystupuje jako garant ochrany těchto věčných práv.

Kdybychom chtěli tedy stručně charakterizovat základní práva, můžeme říct, že „základním právem rozumíme ústavou deklarovanou a právním řádem zaručenou možnost uskutečnit anebo neuskutečnit určitou činnost subjektu práva v oblasti přirozenoprávní.“⁴⁶

Pojem lidská práva mají vazbu na každého člověka a zdůrazňuje tak přirozenoprávní základ. Jak už jsem tu řekla mnohokrát, člověk se s lidskými právy rodí a stát tato práva jedinci nedává ani neuděluje, ale pouze jejich existenci uznává a zavazuje se, že je bude garantovat.

Když se zaměříme na objekt základních práv a svobod, zjistíme, že to jsou hodnoty, které společnost uznává jako základní a hlavně nezbytné pro důstojný život. Do značné míry se překrývají s jejich obsahem, který tvoří převážně nároky subjektů vyjádřené v katalogích lidských práv, úmluvách, deklaracích a dalších pramenech práva. Mají absolutní charakter, náleží konkrétně určeným subjektům a směřují vůči všem ostatním, kteří mají povinnost je respektovat.

Jako objekt ochrany se nejčastěji označují základní lidská práva a svobody, jako vlastní lidský život, svoboda, zdraví, soukromí, důstojnost, čest, dále jsou chráněna politická práva, jako je svoboda projevu, právo volební, právo podílet se na správě veřejných věcí, další je právo hospodářské, sociální a kulturní, jako je právo na svobodnou volbu povolání, právo podnikat, provozovat hospodářskou činnost atd. a také právo na ochranu zdraví, na příznivé životní prostředí a práva národnostních a etnických menšin a v neposlední řadě právo na soudní a jinou právní ochranu.

Vedle práv existují také i povinnosti. Základní povinnosti se vyskytují v kodexech základních práv a svobod velice omezeně. U nás je možné ukládat povinnost pouze na základě zákona a v jeho mezích.

⁴⁶ ZOUBEK, V., Lidská práva- globalizace- bezpečnost. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. str. 217

V současnosti existují po celém světě, ale co do obsahu, objektu i subjektů, jsou interpretována různě. Tak je to i s jejich historickým vývojem, jak už jsem napsala výše. Přesný okamžik vzniku také nelze konkrétně stanovit, ale lze říci, že lidská práva existovala už v pradávných dobách. Jednalo se ale pouze o určité výsady, nároky či privilegia, které nebyli samozřejmě pro každého stejné. Mohla bych říci, že lidská práva jsou vyjádřením nároku na život a jeho kvality.

3.3. Charakteristika základních práv a svobod

Mezi základní práva a svobody patří každé subjektivní právo, které je obsažené v ústavě nebo v ústavním zákoně. Jsou tedy ústavně zaručená, což je prvním znakem, kterým se základní práva a svobody vyznačují. Je tedy zaručeno to, že jsou jimi vázáni nejen složky státní moci, ale i všichni jednotlivci. Dalším znakem je, že vznikají přímo na základě ústavy nebo mezinárodní smlouvy podle čl. 10 Ústavy ČR, nikoliv z konkrétního právního vztahu, který vznikl na základě právního úkonu nebo aktu v odvětví soukromého práva. Jsou trvalé a mají stejný rozsah pro všechny své subjekty. Mají povahu veřejného subjektivního práva, protože vymezují vztah mezi jednotlivcem a státem mezi sebou navzájem. Stát je zde jako adresát těchto práv a jednotlivec zase nositelem. Také mají zvláštní obsah a zvláštní funkce, protože zajišťují autonomní prostory jedince, které jsou chráněny před zásahy veřejné moci a hlavní funkcí je omezení státní moci a umožňují jednotlivci, aby se mohl účastnit správy veřejných záležitostí. Jsou vymahatelné vůči státu prostřednictvím nezávislé soudní moci a mají vlastnost objektivní ústavní hodnoty. Nelze s nimi disponovat, protože tato práva jsou nezadatelná a nezczitelná. Posledním znakem je, že zaručují existenci určitých institutů a institucí. Vytvářejí soudy, advokacii či vlastnictví.⁴⁷

⁴⁷ FILIP, J., SVATOŇ, J., ZIMEK, J., Základy státovědy. 3. opr. a zkr. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 2004, str. 135-142

3.4. Klasifikace základních práv a svobod

Souží k tomu, abychom poznali povahu základních lidských práv. Existuje velké množství klasifikací, které se rozvíjely postupně s pronikáním do problematiky lidských práv.

3.4.1. Podle generací

Lidská práva můžeme klasifikovat podle několika hledisek. Nejužívanější klasifikace je podle takzvaných „generací“, které mapují historický vývoj lidských práv. V současné době rozlišujeme celkem čtyři generace⁴⁸ a každá z nich je charakterizovaná specifickými společenskými, kulturními a jinými problémy. Ve vývoji a v přechodu lidských práv z jedné do další generace můžeme také pozorovat, jak se měnilo jejich pojetí z přirozeněprávního na pozitivněprávní a naopak.

První generace vyvrcholila na přelomu 18. a 19. století a zahrnují v sobě jak práva hmotná, tak práva procesní. Práva první generace jsou označována jako základní lidská práva a svobody a patří sem například právo na život, osobní svobodu, na vlastnictví, soukromí, svobodu myšlení, pobytu a pohybu. Patří sem také zčásti práva politická a právo na soudní ochranu.

Druhá generace lidských práv se objevuje na přelomu 19. století a postihuje politická práva, která byla člověku přiznána v plné formě. Právo, které je typické pro tuto generaci, je právo volební. Člověk měl právo volit a být volen, měl právo účastnit se na správě věcí veřejných a patří sem i právo petiční. Tato generace souvisí s prosazováním všeobecného volebního práva a dalších občanských, demokratických a emancipačních práv, práv národnostních a etnických menšin a později to bylo i právo koloniálních národů na samostatnost.

Třetí generace se začíná prosazovat ve 20. letech 20. století, kdy toto období bylo typické pro dělnické a křesťanskosociální hnutí, a hlavně po druhé světové válce. Je představována hospodářskými, sociálními a kulturními právy.

Čtvrtá generace a její lidská práva jsou proklamována od 70. let 20. století a je spojována s problémy, které byli v oblasti lidských práv zcela nové. Tato generace je utvářena jako reakce na současná hrozící nebezpečí společnosti. Jde

⁴⁸ J. Blahož je zastánce 4 generací, naopak J. Filip zastával zase teorii generací 3.

například o právo na příznivé životní prostředí, právo na ochranu informací před jejich zneužitím, práva nenarozených lidských bytostí, na důstojné umírání, právo na volbu pohlaví atd.

3.4.2. Podle statutu jednotlivce

Existuje mnoho způsobů klasifikací lidských práv a jako další, po klasifikace podle generace, bych chtěla zmínit klasifikaci podle statusu jedince, kde jedinec se nachází díky své příslušnosti ke státu v několika polohách, neboli statutech, a z těchto různých postavení mu vyplývají subjektivní veřejná práva. V této klasifikaci se vychází z Jellinekova pojetí, který rozlišuje čtyři základní statusy.

První status je status negativní. *Status negativus* spočívá v existenci určité sféry osobní autonomie, do které stát nezasahuje. Jednotlivec má tedy určitou osobní svobodu a stát mu do ní nemůže zasahovat.

Status druhý, pozitivní, zahrnuje pozitivní nároky jednotlivce vůči státu a stát má povinnost tyto nároky vůči jednotlivci zajišťovat. Vyjadřuje tedy určité právo na plnění ze strany státu. Patří sem státní občanství, rovnoprávnost, a subjektivita jednotlivce, která umožňuje jednotlivci jednat se státními institucemi.

Třetí status, tedy status aktivní, vyjadřuje právo jedince, aby se mohl podílet na správě veřejných záležitostí. Jde o status aktivního občanství, kdy je jednotlivci zajištěna účast ve státních institucích, jako voliči s aktivním volebním právem, nebo jako nositeli pasivního volebního práva.

Posledním statusem je status pasivní. Ten zajišťuje stejné chování ze strany státu vůči všem, kdo se nachází pod jeho jurisdikcí.

3.4.3. Podle pramenů práva

Další klasifikace lidských práv, je podle pramenů práva. Vycházíme z právní síly a povahy pramenů práva, kde jsou zakotveny. Tudíž je tedy můžeme rozčlenit na ta práva, které jsou obsažena v Listině základních práv a svobod, v Ústavě ČR nebo v mezinárodních smlouvách.

V současné době se demokratické země hlásí k ideji právního státu, a tudíž jsou základní práva a svobody obsažená a jsou garantovaná ústavami. Tak tomu je

i u nás v České republice, kde máme Ústavu České republiky.⁴⁹ Tato Ústava je rigidní a není představována jedním ústavním zákonem, ale je tvořena tzv. ústavním pořádkem, kde nalezneme i Listinu základních práv a svobod⁵⁰, která je součástí tohoto ústavního pořádku.⁵¹

Po druhé světové válce se začaly stávat významnými legislativními prameny lidských práv i mezinárodní smlouvy. Změna obsahu je u těchto smluv poměrně složitá. Každá smluvní strana dostává možnost zvážit, jestli se stane účastníkem této smlouvy a tím na sebe vezme i závazek, který z ní vyplývá. V praxi se setkáváme i s tím, že jestliže s některým ustanovením stát nesouhlasí, má právo výhrady a díky tomu je mezinárodní smlouva následně ratifikována včetně této výhrady. Když se stane naše republika účastníkem nové mezinárodní úmluvy o lidských právech, bude tato úmluva přímo závazná, protože po tzv. euronovele Ústavy došlo ke změně v čl. 10, a to tak, že stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného, než stanoví zákon, bude použita mezinárodní smlouva. Tím se mezinárodní smlouvy stávají součástí českého právního řádu.⁵²

3.4.4. Podle subjektů

Podle tohoto rozdělení můžeme rozlišovat, zda práva náleží všem nebo pouze občanům, cizincům, právnickým osobám nebo jde-li o práva určitých sociálních skupin, jako jsou ženy, mladiství či postižení.

Tomuto členění do značné míry odpovídá tradiční klasifikace, která je podle J. Blahože rozdělena na 3 skupiny.⁵³

První skupinou jsou práva osobní. Tato práva náleží všem lidem. Je to zejména právo na život a lidskou důstojnost, osobní nedotknutelnost, právo soukromého vlastnictví, svoboda pohybu a nedotknutelnost obydlí. Označení subjektů bývá jako *každý, všichni*.

Další skupinu tvoří práva politická. Do této skupiny patří hlavně svoboda slova, tisku, šíření zpráv, volební právo, svoboda shromažďovací a spolčovací.

⁴⁹ Ústavní zákon č. 1/1993 Sb. Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁰ Usnesení předsednictva České národní rady č.2/1993 Sb. o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku ČR, ve znění pozdějších předpisů

⁵¹ Článek 3 Ústavy

⁵² HAVRÁNEK, J., Systém právního řádu. In Teorie práva. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. str. 426-427

⁵³ BLAHOŽ, J., Sjedinující se Evropa a lidská a občanská práva. Praha: ASPI, 2005. str. 46-47

Třetí skupinu představují práva sociální, hospodářská a kulturní a sem patří především svoboda práce, právo na práci, právo na vzdělání, právo na ochranu zdraví, právo na nemocenské a sociální pojištění.

Některá subjektivní práva náležejí jednotlivcům hlavně díky tomu, že patří do nějaké skupiny lidí, u kterých se používá konkrétnější označení subjektů, například ženy, děti, občan, osoba se zdravotním postižením nebo zaměstnanec. Jde o cílové skupiny osob, jejichž příslušníci vyžadují zvláštní a zesílenou ochranu.

3.4.5. Další klasifikace

Další možná klasifikace práv je podle forem omezení základních práv. Rozlišujeme 3 formy omezení těchto práv. Samozřejmě jsou práva, která nelze omezit vůbec. Dále máme práva, která lze omezit zčásti a za určitých podmínek. A poslední jsou ta, která jsou v dispozici zákonodárce, kterému bylo svěřeno jejich provedení.

Základní práva také můžeme dělit na práva hmotná, která zaručují základní sféry jedince a procesní, která mají zaručit, abych se každý mohl těchto práv domoci.

3.5. Listina základních práv a svobod

Listina základních práv a svobod byla přijata v roce 1991 do československého právního řádu. Po rozdělení ČSFR a vzniku samostatné ČR se stala spolu s Ústavou součástí ústavního pořádku České republiky, dle čl. 3. Ústavy, patří do ústavního pořádku ČR. Nemá přesně definovanou právní sílu, ale jestliže ji Ústava zařazuje do ústavního pořádku, vyplývá z toho samozřejmě, že ji budeme posuzovat jako normu na stejné úrovni, jako je ústavní zákon. Je bezesporu normou ústavní a jde tedy o pramen ústavního práva, v úrovni nejvyšší právní síly, který je právně závazný, je tedy závaznou normou pro všechny subjekty. Závazná, samozřejmě, přímo platným právem. Věcný obsah Listiny základních práv a svobod (dále Listiny) je důležitým základem pro Ústavní soud a jeho rozhodování.

3.5.1. Systematiky Listiny

Je složena z preambule a má celkem šest hlav, které upravují práva občana a člověka. Hlava I. tzv. „Všeobecná“ je nazvaná jako Obecná ustanovení. V této práci se budu věnovat pouze právě této Hlavě, která obsahuje základní principy Listiny. Hlava II. zakotvuje lidská práva a základní svobody, Hlava III. Zase práva národnostních a etnických menšin, Hlava IV. Jsou hospodářská, sociální a kulturní práva a Hlava V. upravuje právo na soudní a jinou právní ochranu. Tato Hlava se ale vymyká principům Listiny a spíše se řídí principy organizace a činnosti soudnictví. Poslední Hlava, Hlava VI. Rozebírá ustanovení společná.

4. ZÁKLADNÍ PRINCIPY LISTINY

Listina obsahuje právní principy, které ale ani ty nejsou stejnorodými. Můžeme zde vidět jak principy všeobecné (základní), které se vztahují k celé koncepci Listiny, tak i konkrétnější, které se vztahují k nějaké její určité části Listiny. Jak už se výslovně vyjádřil Ústavní soud, principy obsažené v Hlavě I. tedy v základních, obecných ustanovení, se vztahují na všechna práva a svobody zahrnuté v Listině a při výkladu z nich soud vychází. Porušení obecného ustanovení Listiny není možné napadnout samostatně. Je důležité pokaždé určit porušení konkrétního práva a svobody.⁵⁴ Jsou to základní hodnotové regulační ideje, které jsou konkretizovány jednotlivými právy. Základní principy Listiny se tedy koncentrují v Hlavě I. a dále jsou dotvářeny judikaturou Ústavního soudu.

Všechny zásady, které jsou obsažené v obecném ustanovení, což je v úvodních člancích Listiny (čl. 1- čl. 4), mají charakter základních ustanovení a vztahují na všechna základní práva a svobody v Listině.

Nejdůležitější pro činnost Ústavního soudu v rámci judikatury lze považovat, z obecných ústavních principů Listiny, principy následující.

S ohledem na ústavní postavení občana a člověka jsou to principy, jako je nezadatelnost, nezczizitelnost, nepromlčitelnost a nezrušitelnost práv a zásada rovnosti lidí v právech, které jsou obsažené v článku 1. V článku 2. je zase zásada svobody člověka v jednání, které není zákonem zakázáno a nevázanosti tím, co mu zákon neukládá. V článku 3. nalezneme zásadu zaručení práv bez ohledu na jakékoli rozdíly, tím se rozumí rozdíly pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry, náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu či jiného postavení a zásadu svobodného rozhodování každého o své národnosti.

S ohledem na činnost státu k fyzické osobě, zde máme takové principy, jako třeba že státní moc se uplatňuje jen v případech a v mezích stanovených zákonem a způsobem, které je zákonem stanoven. Tento princip nalezneme v článku 2. Dalším principem v článku 3. je, že nikomu nesmí být způsobena

⁵⁴ Usnesení Ústavního soudu, sp. zn. I. 305/2000

újmou na právech pro uplatňování jeho základních práv a svobod. V článku 4. je stanoveno, že meze základních práv a svobod mohou být za podmínek stanovených Listinou upraveny pouze zákonem.⁵⁵

Kdybych tedy měla přímo vyjmenovat ty základní principy Listiny, jsou to – princip svobody, princip rovnosti, přirozenoprávní povahy lidských práv, princip suverenity lidu, princip proporcionality, právního státu, lidské důstojnosti, legální licence a princip politické i náboženské plurality. Tyto všechny principy se objevují sice v Hlavě I., ale objevíme je i v hlavách ostatních.

4.1. Článek 1

„Lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti i v právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné.“⁵⁶

Tento článek tedy upravuje svobodu a rovnost v důstojnosti a v právech a také základní práva a svobody obecně. Představuje jakýsi základní kámen, na kterém je celý katalog vystavěn a směřuje k uznání svobody jednotlivce, k prohlášení rovnosti lidí v důstojnosti a v právech.

4.1.1. Princip lidské důstojnosti

Důstojnost obecně

Důstojnost pochází z latinského slova „*dignitas*“, což vlastně znamená vznešenost, hodnotu. Tento pojem je velice těžko definovatelný a neurčitý, ale i přesto je pro nás velice důležitý. Důstojnost je u člověka dána jeho samotnou podstatou a existencí jako lidské bytosti. Je tedy součástí samotného lidství člověka. Musí být také nutně přiznána i těm, kteří mají některé schopnosti omezeny. Nemůžeme vzít právo na důstojnost těm, kteří mají omezené duševní a rozumové vlastnosti díky vrozeným defektům nebo onemocněním, které se u nich objevilo během života. Nejsou schopni rozpoznat následky svého jednání, proto naše právo umožňuje jejich způsobilost k právním úkonům omezit nebo ji případně zrušit úplně. Není ale možné je omezit v právech, které jsou garantovány

⁵⁵ KLÍMA, K., Ústavní právo, 4. rozšířené vydání, Plzeň: Aleš Čeněk, str.174

⁵⁶ Listina základních práv a svobod, Hlava I., článek 1

všem. To jsou především základní lidská práva a svobody, tedy je to i důstojnost. Naopak je potřeba těmto lidem poskytnout ještě větší a speciální ochranu.

Musím také zdůraznit, že lidská důstojnost nespočívá pouze v právu na život a svobodu, ale k tomu, aby člověk skutečně žil důstojně, je důležité naplnit všechny jeho představy o důstojném životě. Ty se samozřejmě mohou v jednotlivých případech lišit. Jde o již zmíněné právo na život, ale také i právo na ochranu zdraví, práva, která umožňují zajistit si prostředky pro život, jako je právo na práci, vzdělání, sociální zabezpečení a v dnešní době je samozřejmě důležité i právo na soukromí a na nedotknutelnost osoby, na ochranu svých osobních údajů atd.

Další hlavní myšlenkou je postavení občana a státu. V rámci lidské důstojnosti musíme vycházet z priority občana nad státem. Je to tedy právě koncept lidské důstojnosti, který zakládá prioritu bytosti nad kolektivitou.⁵⁷

Lidskou důstojnost bychom mohli interpretovat jako nejvyšší ústavní princip, protože nemůže být nikdy ostatním základním právům a hodnotám podřízen. On totiž leží v samotném jejich základu.⁵⁸

Důstojnost ve spojení s lidskými právy

Spravedlnost si můžeme spojit s představami o jednotlivci jako důstojné lidské bytosti, která je rovna v právech s ostatními. Tak se dostáváme znovu k pojmu lidských základních práv a svobod, mezi které Listina řadí právo na život, které patří každému. Lidský život je potřeba chránit už před narozením. Nikdo nesmí být zbaven života, ale současně zde není povinnost žít. Život je totiž něco, co je nám dáno bez našeho vlastního přičinění. Směřuje vůči všem, ale jestliže někdo zbaví jiného života, je mu uložen trest podle zákona. Když se jedinec rozhodne svůj život ukončit, je to jeho rozhodnutí a to naše právní normy neřeší.

Ráda bych se zde zmínila i o problému euthanasie. Jde o asistovanou smrt lidí, kteří trpí nevléčitelnou nemocí. Existuje celá řada zastánců, ale i odpůrců. S problematikou důstojnosti souvisí i právo na důstojné umírání. Tato důstojnost

⁵⁷ KUBA, J., *Filosofie Lidských Práv a Právo*, Plzeň 1999, str. 4

⁵⁸ Wagnerová, Šimíček, *Listina základních práv a svobod: Komentář*, Nakladatelství Wolter Kluwer ČR, 2012, str. 61

spíše podle mého spočívá v tom, aby bylo s člověkem v této poslední fázi jeho života, zacházeno s úctou a aby mu byla poskytnuta lékařská a lidská péče a aby jeho utrpení bylo zmírněno dostupnými a lékařskými prostředky. U nás není povolena, ale existují státy, ve kterých legální je. Belgie, Lucembursko, Nizozemsko, Švýcarsko a v některých státech USA. Můj názor na věc je takový, že jestliže člověk má právo na důstojné umírání, měla by se euthanasie zlegalizovat i u nás. Mluvíme-li o smrti, je třeba zmínit se zde i o právu na ochranu lidského života před jeho narozením. Hlavním problémem je otázka související s interrupcí nebo některými metodami asistované reprodukce. Nasciturovi náleží také právo na ochranu zdraví a důstojnosti a proto se objevuje obrovská kritika ohledně manipulace s embryi a interrupce a další. U nás, za splnění určitých podmínek, je interrupce legální.

Dalším problémem je trest smrti. Nikdo nesmí být zbaven života a v ČR se trest smrti nepřipouští. Bohužel ale stále existují státy, kde je tento trest legální.

Dalším důležitým právem, ve spojení s lidskou důstojností, je právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života a také každý máme právo na ochranu před neoprávněným shromažďováním, zveřejňováním nebo jiným zneužíváním údajů o své osobě. Zneužití a například následné zveřejnění citlivých údajů může mít pro jednotlivce i fatální následky jak v soukromém, tak i veřejném životě.

Právní ochrana důstojnosti je zajištěna i v občanském zákoníku, kde jsou, právo na ochranu života, zdraví, občanské cti a lidské důstojnosti, právo na ochranu soukromí, jména a projevů osobní povahy, součástí osobnostních práv. Jsou zde i zároveň stanoveny sankce za porušení těchto práv. I v trestním zákoníku ve zvláštní části nalezneme trestné činy proti lidské důstojnosti včetně trestů. Ochrana lidské důstojnosti je základním účelem práva. Povinností státu je ji respektovat, a jestliže je třeba, i chránit. Protože každý člověk má nárok na respekt a uznání své osoby.

Listina tedy uznává každému způsobilost mít práva. Nemůže se nikdy stát, aby se člověk stal bezprávnou věcí, jako byl například v historii otrok. Každý má také právo na život a stát má povinnost tento život chránit. Proto je u nás absolutně zakázán trest smrti, jak už jsem výše uvedla. Dále nám také Listina zaručuje nedotknutelnost osoby a jejího soukromí a zakazuje mučení a kruté, nelidské či ponižující zacházení nebo trest. Podle Listiny nesmí být ani nikdo

podroben nuceným pracím nebo službám, kdy samozřejmě výjimkou jsou práce odsouzených atd.⁵⁹

Historie a vývoj

Aby se v historii prosadila myšlenka lidských práv, bylo nutné uzнат člověka jako hodnotu či osobu a jako hodnota musel získat právní statut, který musel být garantován politickou autoritou. Tento historický proces měl dlouhé trvání a k završení došlo až v pozdní modernitě, kde se právo začalo orientovat k jednotlivci, kterému má sloužit. Člověk má totiž primát nad společností a státem a nikdy ne naopak. Je nadán subjektivními právy, která jsou mu daná, jsou neoddělitelná a neodmyslitelná.⁶⁰

Koncept lidské důstojnosti se mohl prosadit až po zhroucení společenských hierarchií v rámci procesu modernizace. Předtím měl totiž dominantní postavení koncept cti, který je úzce spjatý s nerovností, protože čest nikdy nenáležela každému. Bylo zde rozhodující postavení ve společnosti. Nyní je to tak, že důstojnost náleží každému a je potřeba vážit si všech lidí stejným dílem. Díky poválečným dokumentům se koncept lidské důstojnosti stal vůdčím principem mezinárodní lidskoprávní kultury. Ale samotný koncept vychází z mnoha různých duchovních tradic. K formulaci tohoto konceptu zvláštním způsobem přispěla i světová náboženství, hlavně křesťanství. Důležité je třeba si uvědomit, že není něco, ale někdo. V období humanismu už je člověk zařazen do centra nového sociálního řádu a všichni začínají mít rovnou důstojnost. Hlavní myšlenkou bylo, že člověk je povolán Bohem, aby učinil sebe samého stvořitelem. Tedy schopnost člověka vybrat si to, čím chce být. Další období, osvícenství, ale tuto myšlenku zbavilo všech náboženských elementů a hlavním nárokem byla autonomie člověka. Každý byl tedy pánem svého osudu a mohl si vytvářet svoji vlastní budoucnost. Filosofové T. Hobbes a J. Locke přišli s koncepcí člověka jako svobodného a nezávislého jedince. Jenže na přelomu 18. a 19. století se začala lidská důstojnost spojovat se sociálními podmínkami (např. zlepšení životních podmínek nižších společenských tříd), s tou myšlenkou, že

⁵⁹ WINTR, J., Principy českého ústavního práva s dodatkem, Nakladatelství Eurolex Bohemia, 2006, str. 121, 122

⁶⁰ Wagnerová, Šimíček, Listina základních práv a svobod, Komentář, Nakladatelství Wolter Kluwer, 2012, str. 55

každá osoba má nárok na důstojnou existenci, a proto svoboda a rovnost byla oddělena. Potom ale také přišla vlna názorů, že život člověka je pouze součástí života společenství, kdy individuální zájmy jednotlivce mu být podřízeny zájmům všech. Přišlo období, které se pokusilo zničit vše, co bylo v člověku lidské. Samozřejmě mluvím o období nacismu, které zavrhl lidská práva, která potom byla propůjčovaná státem, lidem podle jejich postavení, které zaujímal ve společnosti. Například Žid samozřejmě neměl nárok na právo žádné, byl postaven mimo společenství. Naštěstí byl v reakci na holocaust vypracován nový právní koncept lidské důstojnosti. Hlavní myšlenka byla: „vše, co dehumanizuje člověka, musí být považováno za zásah do lidské důstojnosti.“ Vstoupila tedy nová éra a s ní byla vypracována Všeobecná deklarace lidských práv a v Evropě potom i německý GG. Důstojnost je zde právem uznávána a náleží všem lidským bytostem. Také je spojena nejen se svobodou a mírem, ale i se spravedlností. Je všem ostatním hodnotám nadřazena a omezuje výkon všech ostatních základních práv. Veřejná moc má povinnost chránit nedotknutelnost důstojnosti člověka a také zajistit respekt. Chrání lidskou důstojnost proti třetím osobám a musí zajistit podmínky důležité pro život a z toho tedy vyplývá spojení důstojnosti a sociální spravedlnosti. Jde o hodnotový princip, který ukládá státu povinnost zajistit podmínky potřebné pro jeho realizaci, a také zamezuje státu zásah do svobody jednotlivců, jako je například ponižování, mučení, kruté a nelidské zacházení či ukládání krutých trestů. Rozhodnutí o trestu smrti bylo přezkoumáno a změněno na trest odnětí svobody na doživotí. Spolkový ústavní soud vyšel z toho, že každý musí být chápán jako bytost, která má svobodu určovat a rozvíjet sama sebe a nemůže jednotlivce zbavit svobody, aniž by mu dal šanci změnit běh svého života. Navíc dodal, že posledním cílem trestu je právě návrat do běžného života a proto i ten, kdo je doživotně odsouzen, má naději na získání svobody, ať už spáchal jakýkoliv trestný čin.⁶¹ Státu nezaniká povinnost ochrany důstojnosti člověka ani po jeho smrti. V některých kauzách Spolkového ústavního soudu nalezneme důstojnost i ve spojení s jiným základním právem, jako je právo na život, svobodný rozvoj osobnosti, právo na soukromí atd. Toto spojování se stalo běžným hlavně od 70. let.⁶²

⁶¹ Rozhodnutí 2 BvR 1146/85

⁶² Wagnerová, Šimíček, Listina základních práv a svobod, Komentář, Nakladatelství Wolter Kluwer, 2012, str. 56,57,58

Jestliže srovnáme judikatury různých ústavních soudů, můžeme nalézt 4 kontexty, ve kterých se koncept lidské důstojnosti využívá nejčastěji.

Jako první je samozřejmě zákaz jakéhokoliv jednání, které snižuje a zneuctňuje důstojnost člověka. Zakazuje nelidské a ponižující zacházení s člověkem. Použití je typické i případě přezkumu trestu smrti nebo nakládání s lidským tělem, lidskými orgány.

Další jsou otázky ohledně seberealizace a autonomie člověka. Lze sem zařadit i přezkum potratů. V ústavních soudech ale dochází v této problematice k různým, protikladným, závěrům. Americký Nejvyšší soud dovoluje ženám rozhodnout se, zda ukončit či ne těhotenství, kdežto německý soud konstatuje, že je zde už lidský život a je tudíž přítomna i lidská důstojnost.

Jako třetí oblast je to ochrana identity a kultury, protože rovnost je spojena s důstojností člověka, který musí být respektován. Důstojnost je tedy doplněna i normou antidiskriminačního práva a uplatní se i ve věcech diskriminace. Jak rasové, tak i sexuální atd.

Čtvrtou a to poslední oblastí je vytváření podmínek, které jsou nezbytné pro naplnění těch základních životních potřeb každého, jako je například právo na minimální živobytí, tedy obecněji- právo na život.⁶³

Důstojnost v mezinárodních dokumentech o lidských právech

Důstojnost se začíná objevovat i v mnoha mezinárodních úmluvách a národních ústavách. Většina demokratických ústav garantují lidská práva a svobody a všechny mezinárodní dokumenty zabývající se lidskými právy řadí do úvodních ustanovení vymezení vlastní podstaty lidských práv a svobod, tedy je to i lidská důstojnost. Všechny mezinárodní deklarace a úmluvy o lidských právech vzniklé po druhé světové válce hned v úvodních člancích a preambulích zdůrazňují lidskou důstojnost. *Všeobecná deklarace lidských práv* z roku 1948 opakovaně zdůrazňuje, aby byla respektována důstojnost a všechny další hodnoty, které lidskou důstojnost podmiňují. Což je právo na život, svobodu, zákaz otroctví, ponižujícího zacházení, zasahování do soukromého života, rodiny, právo

⁶³ Wagnerová, Šimíček, Listina základních práv a svobod, Komentář, Nakladatelství Wolter Kluwer, 2012, str. 59,60

na zajištění hospodářských, kulturních práv, které jsou nezbytné pro důstojnost a ke svobodnému rozvoji osobnosti. Text *Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a svobod* z roku 1950 začíná prohlášením o respektování Všeobecné deklarace lidských práv. Dále *Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny* z roku 1997 zdůrazňuje respektovat lidskou bytost jako jednotlivce a předcházet možnému zneužití biologie a medicíny ohrožující důstojnost. *Listina základních práv a svobod EU* se věnuje důstojnosti hned v Hlavě I. Je nedotknutelná, musí být respektována a chráněna. Obsahuje také nutnost respektovat a dodržovat základní zásady v lékařství a biologii, jako je například zákaz využívat lidské tělo a jeho části jako zdroj finančního prospěchu nebo zákaz reprodukčního klonování lidských bytostí atd.

Důstojnost v Listině

U nás je koncept lidské důstojnosti deklarovaný v Listině za nedotknutelnou hodnotu. Stojí v samotném jádru vůle lidu a dodává pozitivnímu právu jeho legitimitu. Podle první věty v článku 1, jsou si lidé svobodní a rovni v důstojnosti i v právech. Myslím si, že mohu souhlasit s tvrzením, že neexistují naprosto rovní lidé. V mnohém se lišíme od ostatních a není možné, abychom si byli všichni naprosto rovni. Lišíme se pohlavím, věkem, vzděláním, krevními skupinami, charakterem, představami o životě, barvou kůže a dalšími. Tím je dána jedinečnost lidské bytosti, člověka, jedince.⁶⁴ Jestliže mluvíme o rovnosti, neznamena to „stejnost“, ale můžeme uvažovat pouze o rovnosti vůči něčemu ve vztahu například k hodnotám, idejím, normám, právům a povinnostem.⁶⁵ Rovnost v důstojnosti i v právech interpretujeme jako „rovnoprávnost“, tedy jako rovný přístup ke všem právům a povinnostem garantovaných a uložených státem. Je základem uznání hodnoty každého člověka a nezáleží na jeho schopnosti, znalosti či užitečnosti a prospěšnosti pro celek.⁶⁶

Lidská důstojnost je zmíněna mimo jiné i v Čl. 10 a díky němu Listina chrání lidskou důstojnost, osobní čest, dobrou pověst a jméno, aby byl člověk chráněn před zasahováním do soukromého a rodinného života, které je

⁶⁴ ZOUBEK, V. *Lidská práva- globalizace- bezpečnost*. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2007. str. 249.

⁶⁵ ZOUBEK, V. *Lidská práva- globalizace- bezpečnost*. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2007. str. 249.

⁶⁶ Nález Ústavního soudu, sp. zn. Pl.ÚS 83/06

neoprávněné a také před neoprávněným shromažďováním, zveřejňováním a zneužíváním údajů o své osobě.⁶⁷

Lidská důstojnost je samozřejmě Listinou zaručena všem, protože Listina uznává rovnost hodnoty všech lidských bytostí. Tudíž nemůžeme někoho diskriminovat na základě jejich hodnoty.⁶⁸ Je jasné, že ani nikdo nemá důstojnost větší či menší než někdo jiný. Všichni jsme si rovni.

4.1.2. Princip svobody

Pojem

Jde o nadpozitivní svobodu, která je zakotvena v Listině v čl. 1.⁶⁹ Je uznávána jako základní hodnota. Každý člověk je svobodný a svoboda člověka musí být chráněna. Svobodu chápeme jako nezbytný předpoklad lidské důstojnosti. Důležité je třeba zmínit, že Listina ale nehovoří o svobodě obecné, která znamená, že člověk má právo dělat vše, co ho napadne, nýbrž o jednotlivých konkrétních svobodách, které jsou nezbytné. Listina tedy zaručuje osobní svobodu, svobodu od nucených prací, svobodné vlastnictví majetku, svobodu pohybu a pobytu, svobodu myšlení, svědomí, náboženského vyznání, vědeckého bádání a umělecké tvorby, svobodu podnikání a svobodnou volbu povolání, svobodné rozhodování o své národnosti a politické svobody, do kterých patří svoboda projevu a vyhledávání informací, shromažďovací svoboda, spolková svoboda atd.⁷⁰

Se svobodou souvisí koncept autonomie, která vyjadřuje schopnost vládnout sobě samému, což chápeme jako schopnost žít svůj život podle důvodů a motivů, které si určujeme sami a nejsou tak produktem vnější manipulace, ale vycházejí z autentického já. Jsme tedy schopni se rozhodovat podle sebe. Člověk si může sám určit to, co je v jeho životě důležité a vybírá si vlastní koncepci dobrého života. Jde o rozhodnutí o nejintimnějších a osobních volbách, které jsou zásadní pro lidský život. Tato rozhodnutí má být ponechána jednotlivci, který má

⁶⁷ BLAHOŽ, J., BALÁŠ, V., KLÍMA, K., Srovnávací ústavní právo, Nakladatelství Wolter Kluwer ČR., str. 224

⁶⁸ Wagnerová, Šimíček, Listina základních práv a svobod, Komentář, Nakladatelství Wolter Kluwer, 2012, str. 61

⁶⁹ Nález II. ÚS 2268/07

⁷⁰ WINTR J., Principy českého ústavního práva s dodatkem, Nakladatelství Eurolex Bohemia, 2006, str. 120, 121.

právo definovat si svoji vlastní koncepci existence. Svoboda spočívá v tom, že můžeme sledovat svoji vlastní koncepci hodnotného života bez vnějších zásahů.⁷¹

Soudobé pojetí svobody můžeme vyjádřit v několika bodech. Všichni jsme svobodni už od narození a nikdo nemá právo někomu upřít jeho přirozené právo. Hlavním úkolem státu je zajištění a ochrana těchto práv. Základem svobody pro všechny je rovnost možností. Dalším bodem je, že svoboda spočívá v tom, že máme právo dělat vše, co nečiní škody někomu jinému. Svoboda člověka nemůže být samozřejmě absolutní, jsme omezeni právy a svobodami jiných lidí, svědomím, principy morálky apod. Hranice svobody máme omezeny pouze zákonem. Náš zákon je demokratický, tudíž- co není zakázáno, je dovoleno. Zákon je tedy základem svobody a ten současně i stanoví její limity. Občanskou svobodu můžeme definovat tak, že jde o právo činit vše, co zákon dovoluje. Tím zákon vyjadřuje všeobecnou vůli.⁷²

Podle Listiny svoboda ale neznamená možnost dělat vše, co chceme. Existují hranice a ty končí tam, kde začíná svoboda někoho jiného.⁷³ Jestliže zasáhneme do práv někoho třetího, veřejná moc má potom oprávnění zasáhnout také. Svoboda podle čl. 1 je svobodou, která nesmí směřovat k ničení obecných lidských a demokratických hodnot. Zneužití svobody je nejvíce patrné tehdy, je-li porušena důstojnost jiného člověka.⁷⁴

Historie svobody

Lidé se rodí svobodní a zůstávají svobodni i v právech, ale to bylo už vyjádřeno ve francouzské Deklaraci práv člověka a občana. O svobodě se ale začalo uvažovat už mnohem dříve. Idea přirozené rovnosti a svobody všech byla totiž už vyslovena antickými mysliteli, jako je Platon, Aristoteles atd. Další úroveň získala i myšlenka všeobecné svobody lidí díky ideologům křesťanství. V 17. století se začalo v Anglii rozvíjet myšlení procesní garance a osobní

⁷¹ Wagnerová, Šimíček, Listina základních práv a svobod, Komentář, Nakladatelství Wolter Kluwer, 2012 str. 63

⁷² Wagnerová, Šimíček, Listina základních práv a svobod, Komentář, Nakladatelství Wolter Kluwer, 2012 str. 63

⁷³ Nález II. ÚS 94/05

⁷⁴ Wagnerová, Šimíček, Listina základních práv a svobod, Komentář, Nakladatelství Wolter Kluwer, 2012, str. 65

svobody, což znamenalo ochranu před zatčením a práva obviněných, ochranu domovní svobody a majetku.⁷⁵

Už ve středověku bylo filozofy vypracováno učení o svobodě jako přirozeném stavu člověka, ale svoboda a její ústavní zakotvení se rozvíjelo plně až v 18. století.

J. J. Rousseau definoval svobodu jako „*poslušnost vůči zákonu*“, což znamená, že svoboda je jednáním v rámci pravidel, kdežto T. Hobbes zase tvrdil pravý opak, tedy že „*svoboda končí tam, kde začíná zákon*.“ Chápal svobodu jako jakousi volnost. V roce 1989 definoval svobodu i Charles Montesquieu, který tvrdil, že „*svoboda není rovnost, ale pouze právo dělat vše, co dovolují zákony*.“ Tuto definici převzala mimo jiné i naše Ústava.

Svoboda negativní a pozitivní

Uvažování o svobodě bylo ve 20. století ovlivněno i filozofem I. Berlingem, který rozdělil svobodu na dva pojmy, a to na svobodu negativní a svobodu pozitivní. Negativní svoboda nám označuje nějaký prostor, ve kterém může člověk jednat bez překážek ze strany druhých lidí. Můžeme ji chápat negativně ve smyslu svobody „od“ násilí, útlaků a jiných. Naproti tomu pozitivní svoboda vychází z jakéhosi přání člověka být svým vlastním pánem. Rozhodování by mělo záviset na nás samotných. Pozitivní svoboda je jako svoboda „k“ například vzdělávání, cestování, podnikání, politickému jednání a jiné.⁷⁶

4.1.3. Princip rovnosti

Pojem

Rovnost je další velice kontroverzní hodnota. Základem všech dnešních koncepcí o rovnosti je předpoklad, že lidé jsou si rovni svoji hodnotou, tedy ve své důstojnosti. Proto tato rovná důstojnost se stala argumentem pro rovnost v právech. Rovnostní klauzuli obsahují snad všechny lidskoprávní dokumenty a v mnoho zemích je i zákonně vymezena. Všichni si tak nějak umíme představit význam pojmu „rovnost“. Vymežit obsah pojmu „rovnost“ není jednoduchým

⁷⁵ Wagnerová, Šimíček, Listina základních práv a svobod, Komentář, Nakladatelství Wolter Kluwer, 2012 str. 63

⁷⁶ Wagnerová, Šimíček, Listina základních práv a svobod, Komentář, Nakladatelství: Wolter Kluwer, 2012, str. 62

úkolem. Každá teorie má totiž své nedostatky, které můžeme jinou teorií napadnout nebo ji vyvrátit. Jedná se hlavně o termín spíše politický, morální či filozofický a jeho výklad záleží vždy na velkém množství faktorů. Díky nim rovnost také podléhá změnám v čase. Mohu říct, že je rovnost takovým hlavním důležitým základním kamenem moderní demokratické společnosti. *„Rovnost je třeba chápat jako vztahovou kategorii, která vyjadřuje kvalitativní vztah, tj. korespondenci mezi skupinou různých objektů, osob, procesů či okolností, které mají stejné kvality alespoň v jednom ohledu, nikoliv ale ve všech (identita). Jde tudíž o „srovnatelnost“ mezi dvěma a více odlišnými věcmi, osobami, procesy či okolnostmi, o jejich „podobnost“ v určitých relevantních aspektech.“*⁷⁷

I když se mluví o tzv. stejných věcech, osobách, procesech nebo okolnostech, není to zcela úplně přesné a pravda, protože vždycky existuje určitá odlišnost mezi věcmi, které srovnáváme. Absolutní rovnost je tedy velice sporná. Nemůžeme ji ani chápat jako právo, které stát zavazuje odstranit všechny faktické nerovnosti a nevyplývá z ní ani požadavek obecné rovnosti každého s každým. Ústavní soud se ve svém nálezu z roku 2009 vyjádřil k významu rovnosti slovy: *„Princip rovnosti je samotným ohniskem ústavního pořádku České republiky, je stěžejním východiskem pro interpretaci a aplikaci práva a k jeho ochraně je potřeba přistupovat s obzvláštní obezřetností.“*⁷⁸

Ústavní soud se zabýval rovností už v rozhodnutí z roku 2006. *„Rovnost všech lidských bytostí jako subjektů základních práv a svobod je obsahem v zásadě všech dokumentů chránících lidská práva. Jde mj. i o praktické poznání a uznání hodnoty každého člověka jako takového, bez ohledu na jeho schopnosti, znalosti a „užitečnost“ či prospěšnost pro celek. S člověkem nikdy nesmí být svévolně zacházeno pouze jako s prostředkem sloužícím zájmům jiných. Lze konstatovat, že rovnost svobodného jedince v důstojnosti a právech je základním stavebním kamenem našeho ústavního řádu a promítá se vlastně i do celé Listiny základních práv a svobod.“*⁷⁹

Princip rovnosti můžeme nalézt už v základních ideách Unie, kterými jsou 4 hospodářské svobody- volný pohyb osob, zboží, služeb a kapitálu.

⁷⁷ Wagnerová, Šimíček, Listina základních práv a svobod, Komentář, Nakladatelství: Wolter Kluwer, 2012, str. 65

⁷⁸ Nález Ústavního soudu ze dne 30.04. 2009 sp. zn. II. ÚS 1609/08

⁷⁹ Nález Ústavního soudu ze dne 06.06. 2006 sp. zn. Pl ÚS 42/04

Podle vzoru z čl. 1 VDLP vyplývá z čl. 1 LZPS požadavek rovnosti všech lidí v právech. Ani aplikace, ani normotvorba nesmí být s tímto principem v rozporu a je v rovině pozitivního práva garantován zákazem diskriminace. Je samozřejmě nepřijatelné jakékoliv rozlišování nebo odlišné zacházení. Rovnost v právech, která je zmíněna v čl. 1 je v podstatě obsahem celé Listiny a promítá se v řadě jejích dalších ustanovení. Ústavní soud tuto rovnost interpretoval jako rovnost před zákonem, ale v Listině výslovně obsažena není. Podle rovnosti před zákonem musí zákony aplikovány vůči všem adresátům naprosto stejným způsobem. Jestliže bude aplikace zákonů bez jakéhokoliv objektivního ospravedlnění, je požadavek rovného zacházení porušen.⁸⁰

Ústava se k principu rovnosti hlásí už ve své preambuli, kde Českou republiku nazývá „*vlastí rovnoprávných svobodných občanů*.“ Ale základním ustanovením, které zakotvuje princip rovného zacházení, je článek 3 odst. 1 Listiny.

Historie rovnosti

Princip rovnosti je relativně nová idea. V minulosti můžeme najít myšlenku rovnosti pouze jako nástroj k odstranění diskriminace, ne jako myšlenku právní. Šlo spíše o takový politický aktivismus. Princip rovnosti se stal součástí každé právní kultury už ve starověkém Řecku a zakladatelem uvažování o rovnosti se stal filozof Aristoteles, jehož heslo rovnosti bylo posuzovat podobné případy stejně, tedy „stejněmu stejně“. V antické společnosti ani ve středověku se ale ještě tolik principem rovnosti neřídili. Existovala podřízenost žen i otroků a to bylo odůvodňováno tak, že mají vrozenou méněcennost. Až s příchodem merkantilismu se princip rovnosti stal organizujícím principem ve společnosti. Poté vznikl i nový myšlenkový směr, o kterém jsem se zmiňovala už výše, liberalismus. Podle liberalisty Johna Locka „*jsou lidé od přirozenosti všichni svobodní, rovní a nezávislí*.“ Ale i nadále byly vyloučeny ženy a další skupiny, jako například černoši, cikáni, otroci...

V rámci moderních evropských dějin se objevuje zásadní dokument, který obsahuje myšlenku rovnosti. Je to Deklarace práv člověka a občana z roku 1783 a hled článek první zní takto: „*Lidé se rodí svobodní a rovní v důstojnosti a*

⁸⁰ Wagnerová, Šimíček, Listina základních práv a svobod, Komentář, Nakladatelství: Wolter Kluwer, 2012, str. 68-69

právech.“⁸¹ Tento dokument byl mimořádně důležitý pro vývoj lidských práv v Evropě, protože díky jeho vyhlášení bylo odmítnuto poddanství a nerovnost mezi lidmi.

Základní typy rovností

Rovnost bývá rozlišována na rovnost formální a materiální, morální a politickou a na rovnost příležitostí a výsledků.

Formální rovnost

Tato rovnost je rovností *de iure* a je pojetím historicky nejstarším. Jak už zde byla řečena Aristotelova představa, že se stejnými by mělo být zacházeno stejně, tak právě z formální rovnosti vychází tato představa. Podle něj je toto tvrzení jediné spravedlivé. Řeší otázku, jak zacházet se stejnými, ale jak se zachází s odlišnými, už není předmětem jejího zájmu. Tato zásada se zdá být prostá a morálně správná, jenže můžeme zde narazit na několik problémů. Hned prvním problémem by mohlo být, kdybychom si položili otázky typu: Je každé rozlišování diskriminační? Které osoby můžeme považovat za stejné a které nikoliv. Například zcela legitimní rozlišení je rozlišení mezi vysoko a nízko příjmovými rodinami pro daňové účely. Dalším problémem je, že u nás neexistuje žádný obsahový základ formální rovnosti. Proto pro tuto rovnost není rozdíl v tom, zda se se dvěma lidmi zachází stejně dobře nebo naopak stejně špatně. Třetím problémem je nutnost najít vhodného komparátora, tudíž musí existovat někdo, podle kterého můžeme porovnávat. Může se stát i to, že přijde v úvahu komparátorů více. Často bývá prosazována mužská norma, tedy bílý, zdravý, heterosexuální muž bez hendicapu. Jenže, zde si můžeme položit další otázky. Můžeme srovnávat muže se ženou? A co třeba žena těhotná? Čtvrtým problémem, a to problémem posledním, je způsob, jakým se zachází s odlišností. Neexistuje norma, kde by bylo řečeno, jak zacházet s odlišnými. Formální rovnost, jak už bylo řečeno, požaduje pouze stejné zacházení, ale zachází se s lidmi přiměřeně i s ohledem na jejich odlišnosti? Díky těmto problémům vidíme, že nemůžeme uplatňovat formální přístup, ale musíme ho propojit s přístupem materiálním.

⁸¹ Originál: „Les hommes naissent et demeurent libres et égaux en droit.“

Materiální rovnost

Představuje rovnost *de facto*. Posuzuje dopad na reálnou situaci jednotlivce. Od formální rovnosti se tedy liší hlavně v tom, že zohledňuje faktický dopad daného pravidla na jednotlivce. Ospravedlňuje vytváření odlišných právních režimů pro odlišné subjekty. Snaží se tedy vyplnit mezery formální rovnosti, respektive nerovnosti. Vyjadřuje se formulí: „*stejnému stejně, odlišnému odlišně, a to de iure i de facto*“⁸²

Ústavní soud se vyjádřil k rozdílu mezi formální a materiální rovností. Je nutné formální rovnost považovat za základní, ale za účelem odstranění faktické nerovnosti nebo jiné vady musí zákonodárce zvažovat zakotvení nerovnosti. Českému zákonodárci je tedy otevřen prostor pro uplatnění materiální rovnosti. Příkladem je zvýhodnění handicapovaného člověka před zdravým, které není proti principu rovnosti.⁸³ To je i v dalším nálezu Ústavního soudu, kde se zavádí toto zvýhodněné zacházení se subjekty. Ale pouze pro ty, kteří jsou fakticky výrazně znevýhodněni ve srovnání s jinými.⁸⁴ Tímto v žádném případě nedochází k rozporu s principy rovnosti a zákazu diskriminace, o kterém se budu zabývat v rozboru čl. 3 LZPS, který je s čl. 1 ohledně rovnosti velice úzce spjat.

Rovnost příležitostí

Skutečné rovnosti nemůže být nikdy dosaženo, jestliže ti, kteří jsou si srovnatelní, mají odlišné startovní pozice. Jestliže budou lidi startovat v závodě z různých startovních pozic, nemohou nikdy dosáhnout rovnosti. Proto by měl mít jednatel rovné příležitosti. Hlavním cílem je tedy zjistit rozdíly mezi jednotlivci a potom je postavit na stejnou takovou startovní čáru. Hlavním úkolem je nabídnout všem rovné šance.⁸⁵ Důležitým předpokladem je aktivní účast státu v podobě zvláštních programů a cílená pomoc hůře profesně nebo společensky připraveným skupinám. Jsou to například různé vzdělávací programy pro děti ze sociálně slabších rodin nebo nějaké rekvalifikační kurzy pro nezaměstnané.

⁸² Wagnerová, Šimíček, Listina základních práv a svobod, Komentář, Nakladatelství: Wolter Kluwer, 2012, str. 66

⁸³ Nález Ústavního soudu Pl. ÚS 42/03

⁸⁴ Nález Ústavního soudu Pl. ÚS 15/02

⁸⁵ FREDMAN, S., Antidiskriminační právo, Praha: Multikulturní centrum Praha, 2007, str. 10-14

Rovnost výsledků

Jejím cílem je především snaha o spravedlivější a rovnoměrnější rozdělování výhod ve společnosti. Je pojímána jako rovnost kolektivní a můžeme ji vymezit heslem: „*všichni stejně v cíli*“. Zaměřuje se hlavně na celou skupinu, která je znevýhodněna, ne pouze na jednotlivce. Jde o to, aby příslušníci různých pohlaví, ras nebo náboženství měli spravedlivé zastoupení v nějakém prostředí. Musíme si ale uvědomit, že jestliže budeme zacházet s někým identicky jako s ostatními, může to i tak posilovat nerovnost.⁸⁶ U rovnosti výsledků hraje velice důležitou roli, role statistik. Nemůžeme konstatovat diskriminaci například v případě, když je zastoupení žen na pozici pilotky v leteckém odvětví mizivé, v tomto odvětví skoro žádné ženy nejsou, protože zde není dostatek žen, které jsou na tuto pozici dostatečně vyškolené. Nebo když žena není přijata na pozici manažera, neznamena to, že byla v průběhu přijímacího řízení nějak znevýhodněna, pouze to, že manažerské pozice zastává jen zanedbatelné procento žen.

Politická a morální rovnost

Rovnost participace v demokracii, kde by měli mít všichni občané na veřejném životě právo na aktivní účast, to je rovnost politická. Jejím předpokladem je rovnost morální, která je jinak označována jako přirozená rovnost lidí a ta je založena na stejné hodnotě. Podle R. Dworkina má podle morální rovnosti každý právo na to, aby se s ním zacházelo jako s rovným. Není to ale právo na rovný díl nějaké statku či příležitosti, tedy neznamena to tzv. právo na rovné zacházení, ale právo na rovnou pozornost a úctu při politickém rozhodování o tom, jak se mají ty statky a příležitosti distribuovat.⁸⁷

⁸⁶ FREDMAN, S., Antidiskriminační právo, Praha: Multikulturní centrum Praha, 2007, str. 10-13

⁸⁷ Wagnerová, Šimíček, Listina základních práv a svobod, Komentář, Nakladatelství: Wolter Kluwer, 2012, str. 67-68

4.1.4. Princip přirozenoprávní povahy lidských práv

Není rozpor v tom, že základní lidská práva mají tzv. přirozenoprávní charakter, tedy odvozuje lidská práva z přírodních zákonů. Tudíž je to sama přirozenost člověka, z níž práva vycházejí, a není to státem, který by tato práva určoval. Ten je právě naopak pouze garantem základních práv a svými ústavními zákony určuje nikoliv jejich existenci, ale pouze meze těchto práv. Lidská práva mají podle této teorie podobu neměnné, univerzální a nezczizitelné kvality člověka.

Na principu přirozenoprávní povahy lidských práv je založena také na LZPS. Ta sice obsahuje katalog pozitivovaných lidských práv, ale má přirozenoprávní základ, protože jak vyplývá z její preambule, Listina uznává neporušitelnost přirozených práv člověka a v čl. 1 najdeme další odlesk přirozeného práva, kde se stanoví, že lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti i v právech a stát jim garantuje práva, která jsou kromě jiného nezrušitelná. Listina čerpala myšlenkové ideje přirozenoprávní koncepce lidských práv z historických dokumentů, které byly vytvořeny na základě revolučních hnutí v Anglii, USA a Francii, zejména pokud jde o neporušitelnost, svobodu, rovnost a svrchovanost zákona.

Pro všechna základní práva, která jsou obsažená v Listině, platí, že jsou nezadatelná. Tzn., že tato práva jsou inherentní a jsou založena na důstojnosti člověka, kterou nikdo nemůže ztratit. Člověk se jich nemůže ani vzdát nebo je dát do zástavy a nelze je ani zadat někomu jinému. Dále jsou nezczizitelné a subjekt je nemůže převést za úplatu ani je darovat někomu jinému. Také jsou nepromlčitelné, tudíž nezaničují způsobem, který je typický například v soukromém právu, po uplynutí nějaké lhůty, jestliže na ně člověk neuplatní svůj nárok. A nesmím opomenout také, že jsou tato práva nezrušitelná, což znamená, že státní moc tato základní práva a svobody může pouze uznat, deklarovat. Nemůže je v žádném případě zrušit nebo je prohlásit za neplatná a to ani na základě ústavního zákona.⁸⁸

Přirozenoprávní přístup, *iusnaturalismus*, je přístup dualistický. Rozlišuje právo, které je vytvořené státem, právo, které je dané, platné, vytvořené zákonodárstvím nebo je státem uznáno, a právo přirozené, které je na daném

⁸⁸ KLÍMA, K., et al. Státověda, Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, str. 277

právu a státu nezávislé, tedy právo, které existuje nezávisle na státu.⁸⁹ Tato teorie se řídí myšlenkou, že se lidé rodí svobodní a mají právo na život a majetek⁹⁰, a že lidská práva člověku náleží nezávisle na státu a na platném pozitivním právu.⁹¹

Podle Doc. JUDr. Karla Klímy, který se k teorii přirozenoprávní vyjádřil takto: „*Všichni lidé jsou svobodní a rovni od narození a nikdo nemá právo upřít jim jejich přirozená práva. Hlavním úkolem státu je tato práva garantovat a ochraňovat. Svoboda člověka nemůže být absolutní, je omezena svobodami jiných lidí, principy mohou být stanoveny pouze zákonem, je dovoleno vše, co zákon zakazuje.*“⁹²

Teorie přirozeného práva vystupovala v určitých obdobích v různých variantách a velice se od sebe lišily. Rozlišování bylo rozdílně hlavně při vysvětlování původu. Jestliže se poohlédneme zpět do historie, zjistíme, že idea teorie přirozeného práva se objevuje již v antické řecké filozofii, kdy stoikové prohlásili rovnost a svobodu za typický znak přirozeného práva. V průběhu dějin můžeme zpozorovat, jak se lišily teorie existence těchto práv. Z antropologické koncepce se dozvídáme, že přirozená práva vychází z podstaty člověka, náboženská teorie zase vidí jako zdroj lidských práv právě Boha, podle racionalistické teorie je produktem přirozených práv lidský rozum, naturalistická samozřejmě hledá pojetí lidských práv v přírodě a psychologická koncepce považuje lidská práva za produkt lidského vědomí.

Přirozené právo je interpretováno různě, ale existují společné znaky, které se shodují.⁹³ Prvním znakem je to, že právo je považováno za přirozený jev, není ani závislé na vůli lidu, je univerzální a má obecnou platnost, tedy právo platí vždy a pro všechny lidi. Dalším znakem je, že přirozené právo pokládáme za neměnné a stabilní. Je také považováno za přirozený nárok člověka a realizace tohoto práva zaručuje spravedlivé společenské vztahy. Je to přístup dualistický a předpokládá vždy existenci zákonného práva a tak tedy tvoří hodnotový či morální základ práva zákonného.

⁸⁹ KLÍMA, K., JIRÁSEK, J., PEZL, T. et al. Státověda. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, str. 275

⁹⁰ KLÍMA, K., et al. Encyklopedie ústavního práva. Praha: ASPI, 2007, str. 308

⁹¹ HAVRÁNEK, J., HOUBOVÁ, D., VEČEŘA, M., Teorie práva. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, str. 148

⁹² KLÍMA, K., JIRÁSEK, J., PEZL, T., et. Al. Státověda, Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, str. 275-276

⁹³ MACHALOVÁ, T., Úvod do právní filozofie (Základní pojmy) 1. díl., Brno: Masarykova univerzita, 2001, str. 53

Základním, tím nejhlavnějším a nejlogičtějším přirozeným právem, je právo na život. Lidská práva totiž ve svém souhrnu nejsou ničím jiným než různými kvalitativními stránkami práva na život.⁹⁴

Opakem tohoto přístupu je přístup pozitivistický.

4.2. Článek 2

- (1) *„Stát je založen na demokratických hodnotách a nesmí se vázat ani na výlučnou ideologii, ani na náboženské vyznání.“*
- (2) *„Státní moc lze uplatňovat jen v případech a v mezích stanovených zákonem a to způsobem, který zákon stanoví.“*
- (3) *„Každý může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá.“*

Tento článek charakterizuje stát a jeho vztah k soukromým osobám. Považuji za nutnost vysvětlit zde pojem principu právního státu a k němu náležející další principy. Tato kapitola bude tedy obsahovat princip, jako je princip právního státu a s ním spojen princip suverenity a princip legální licence.

4.2.1. Princip právního státu

Právní stát je takový stát, kterému zákon omezuje výkon státní moci. Tzn., že orgány veřejné moci mohou činit pouze to, co zákon dovoluje a občan zase smí činit vše, co zákon výslovně nezakazuje.

Náš stát je založen na konceptu právního státu a měl by se jevit jako určitý ideální typ státu, kterému se jednotlivé státy snaží co nejvíce přiblížit. Pojem právního státu je pojmem pozitivně-právně upraveným a je takto upravený ve většině ústav. V Ústavě ČR je tato úprava obsažena již v čl. 1.

Myšlenka o právním státě prošla značným historickým vývojem, než se propracovala do současné podoby. První ideje spatřujeme již u antických myslitelů, jejichž koncepty o vázanosti státu právem a ideje přirozeného práva

⁹⁴ BLAHOŽ, J. Sjednocující se Evropa a lidská a občanská práva. Praha: ASPI, 2005, str. 17

posoužily jako velice přínosný podklad pro vznik konceptu právního státu, který se začal objevovat v 18. století.

Pod vlivem myšlenkových směrů, jako je liberalismus, přirozenoprávní teorie, teorie společenské smlouvy, konstitucionalismus a právní pozitivismus, se začala utvářet novodobá koncepce právního státu, a to v 19. a 20. století.

„Úkolem státu jako právního státu je tedy zakotvit základní práva a svobody člověka do právního řádu a zabezpečit jejich výkon a ochranu, a to bez zasahování státních orgánů nebo jiných právních subjektů do těchto práv a svobod v rozporu se zákonem.“⁹⁵

Existují dvě, do jisté míry odlišné, koncepce právního státu, a to kontinentálně- evropská a ta druhé je angloamerická. Tudíž je očividné, že na právní stát měla vliv i právní kultura a rozdílný vývoj politického systému. První koncepce, kontinentálně-evropská, navazuje na dobu osvícenství a na Velkou francouzskou revoluci. Tato doktrína je zpracovaná v Německu právními pozitivisty a hlavní myšlenou je, že státní moc a její výkon musí respektovat zásadu legality, a intervence státu do života člověka musí být v souladu se zákonem a ústavou. Myšlenka o právním státě, tedy tzv. *Rechtsstaat*, byla v 19. století vtělena do právních kodifikací, které obsahují katalogy lidských práv, kdy se pozitivně právního vyjádření dočkaly i stěžejní principy právního státu. Po druhé světové válce se objevila znovu a opět se stala středem politického a právního myšlení v reakci na totalitní režim, protože ten všechny principy právního státu zcela pošlapal. Další koncepce, koncepce angloamerická, je starší a její vývoj je trochu odlišný, než u koncepce předchozí. Zde hrají velkou roli soudy a soudcovská tvorba práva. Tato koncepce se označuje jako „*Rule of law*“ a v ní existuje stěžejní akcent na procesně právní princip právního státu, který v překladu můžeme vyjádřit jako „*právo na spravedlivý proces*“.⁹⁶

Dnes jsou základní atributy právního státu součástí většiny ústav. Jako základní principy právního státu bych zde uvedla například záruky základních práv a svobod, tzn., že lidská práva pro právní stát představují jakousi základní hodnotovou kategorii a proto musí být kodifikována v právním řádu. Právní stát nejenom tato práva zakotvuje ústavně, ale současně jim poskytuje ochranu a

⁹⁵ HAVRÁNEK, J., a kol., Teorie práva. 2. opr. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2004, str. 93

⁹⁶ Wagnerová, Šimíček, Listina základních práv a svobod, Komentář, Nakladatelství Wolter Kluwer, 2012, str. 81

vytváří podmínky pro faktické naplnění některých práv a svobod. Dalším principem je zákonnost, která požaduje respektování práva všemi subjekty bez rozdílu, a pojem ústavnost, která značí nutný soulad zákonů a podzákonných právních předpisů s ústavou. Dalším principem je právní jistota a ta v sobě zahrnuje skutečnost, že se každému subjektu dostane efektivní ochrany jeho práv, také možnost výkonu jeho subjektivních práv, a kdyby porušil pravidlo stanovené právní normou, bude na něm uplatněna pouze taková sankce, kterou norma předvídá. Dále zde máme suverenitu lidu a jejím obsahem je zakotvení svrchovanosti občana a jeho priorita před státem, dělba a kontrola moci zase klade důraz na to, aby nemohlo dojít k faktickému popředí právního státu. Předposledním principem je princip sebelimitace státní moci právem a jde o to, aby všechny formy státní moci byly limitovány ústavou a zákony, tedy moc výkonná, zákonodárná a soudní. Jako poslední princip bych uvedla legitimitu státní moci a demokratismus činnosti státních orgánů.

Právněpozitivistický přístup

V 19. století se začíná objevovat právněpozitivistický přístup, vycházející z monismu, což znamená, že zastává takový názor, kdy právem je jen to, co je uznáno státem, a vznikají tři směry pozitivismu, a to ve Francii, Německu a Velké Británii. Pozitivismus odmítá nutnost interpretace a soudce má být pouze ústy zákona, prosazuje dělbu moci a striktně odděluje moc zákonodárnou a výkonnou. Důležitá je také myšlenka či představa o úplnosti právního řádu, která vychází z principu, co není zakázáno, je dovoleno. Odmítá tedy jakékoliv metafyzické spekulace o právu. Je zde zastáván názor, že pouze z reálných zákonů vycházejí reálná práva. Přirozené právo je tedy podle pozitivistů nesmyslné. Neexistuje jiné právo než to, které je obsaženo ve státem vyhlášené a silou garantované zákonné normě. Podle G. Jellineka každé subjektivní právo předpokládá existenci práva objektivního. Toto právo uznává, vytváří a chrání ono právo subjektivní.⁹⁷

V Německu působila v 1. polovině 19. století historickoprávní škola a ta se stavila proti přirozenoprávnímu pojetí práv. Právo chápala jako výsledek dlouhodobého vývoje a za správné právo považovala právo, které je prověřené mnohaletými zkušenostmi. Předmětem studia byly právní normy a dle tohoto

⁹⁷ FILIP, J., SVATOŇ, J., ZIMEK, J., Základy státovědy. 3. opr. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2002, str. 136

přístupu je právo vytvořeno státem a je ztotožňováno se zákonem. Díky tomuto konceptu se prosazuje teorie právního státu a to tak, že i stát je vázán svým právem.

Anglický pozitivismus pokládá právo za rozumné, pokud je užitečné, tedy jestliže dosahuje svého cíle a zajišťuje lidem bezpečnost, hojnost, rovnost, vlastnictví, tedy blaho lidí. John Austin dělí právo do tří skupin a to na právo božské, které je dáno lidem Bohem, další jsou vrchnostenská pravidla, která vytvářejí lidé a pouze tato pravidla jsou studiem právní vědy a poslední skupinou jsou práva pozitivní morálky. Přirozené právo podle něj ale neexistuje, protože lidi zavazuje i takové právo, které je v rozporu s právem božským.⁹⁸

Sociální stát

S pojmem právního státu do velké míry souvisí i pojem státu sociálního a v ústavách států můžeme naleznout výslovně ustanovení, že daný stát je státem právním a zároveň i sociálním. Při naplňování všech principů právního státu musí tedy brát zřetel i na aspekty sociální. Tato povinnost je v ústavách zakotvena jako neměnný princip. Stát, který se prohlašuje za sociální, nepotřebuje už, aby jeho ústavě bylo zakotveno právo hospodářské, sociální ani kulturní, jelikož tato práva jsou už v samotném principu sociálního státu zakotvena. Samozřejmě můžeme považovat za sociální stát i ten, který tento katalog v ústavě obsahuje a výslovně se jako sociální stát neoznačuje. To je například i naše Česká republika.

Pojem není jednotně vymezen, a proto je možné, že nalezneme různé typy definic. „Za sociální stát se označuje stát, v němž se v zákonech, ve vědomí a postojích lidí, v aktivitách institucí a v praktické politice prosazuje myšlenka, že sociální podmínky, v nichž lidé žijí, nejsou jen věcí jedinců či rodin, nýbrž věcí veřejnou.“⁹⁹

Předpokládá existenci sociálních práv garantované státem. Hovořím o sociálních právech, neboli právech třetí generace, která jsou součástí základních lidských práv.

⁹⁸ GERLOCH, A., Teorie práva. 4. upr. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, str. 252- 255

⁹⁹ VEČEŘA, M., Teorie sociálního státu. Brno: Iuridica Brunensia, 1995, str. 34

Princip legální licence

Jde o ústavní princip, který vyjadřuje svobodu jednání člověka v rámci státu, ale samozřejmě praeter legem. Vyjadřuje skutečnost, že státní orgány jsou vázány celým právním řádem. Tedy všemi právními předpisy, kterou jsou součástí právního řádu, počínaje ústavními zákony a konče právními předpisy územně samosprávných celků.¹⁰⁰ V předpisech nejvyšší právní síly je tedy tato zásada zakotvena jak v Ústavě, tak i v LZPS.¹⁰¹ „Státní moc lze uplatňovat jen v případech a v mezích stanovených zákonem, a to způsobem, který zákon stanoví a každý může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá.“¹⁰²

Zatímco stát nesmí činit nic, co by zákon nedovoloval, u občanů je to naopak. Jednotlivec má tedy nadřazené postavení nad státem a stát je zde pro lid, ne naopak.

K zásadě zákonnosti se také váže čl. 4 LZPS, kdy odstavec 1 a 2 mají přímou návaznost na čl. 2 odst. 3 Ústavy a čl. 2 odst. 2 Listiny. Z ustanovení čl. 4 odst. 3 a 4 Listiny vyplývá, že když mají být někomu stanoveny určité povinnosti, není dostačující zákonná forma, ale obsah daných omezení musí odpovídat zásadě rovnosti, popřípadě proporcionality.¹⁰³

Princip závaznosti státní moci zákonem je další z klíčových principů právního státu a je tedy vyjádřen v čl. 2 odst. 2, 3 Listiny. Stát vytváří právo a tím tak reguluje i sám sebe, protože právním řádem vymezuje svoji pozici vůči ostatním.¹⁰⁴ Orgány veřejné moci tedy nesmějí přesahovat kompetence, které jim stanoví zákon a mohou jednat pouze v případě, kdy jim tak zákon stanoví.¹⁰⁵

Princip suverenity lidu

Tento pojem vznikl ve Francii a nahlídneme-li do jiných zemí, najdeme například v italské ústavě již v článku 1, že suverenita patří lidu; v Německu a v jejich Základním zákoně se v článku 20 odst. 2 zase říká, že veškerá moc vychází z lidu; portugalská ústava praví, že lidu patří jediná a nedělitelná

¹⁰⁰ VEDRAL, J., Správní řád: Komentář. 2. Aktualizované vydání, Bova Polygon, Opsaná citace, str. 70

¹⁰¹ Čl. 2 odst. 2, 3 Listiny základních práv a svobod

¹⁰² Toto ustanovení je shodné s čl. 2 odst. 4 Ústavy

¹⁰³ BAHÝLOVÁ, L., FILIP, J., a kol., Ústava České republiky, Komentář, Praha: Linde, 2010, str. 54

¹⁰⁴ KLÍMA, K., a kol., Komentář k Ústavě a Listině, 1. Díl, Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, str. 66

¹⁰⁵ BAHÝLOVÁ, L., FILIP, J., a kol., Ústava České republiky. Komentář. Praha, 2010, str. 56

suverenita; a dokonce ve Španělsku se říká, že veškerá moc vychází ze španělského lidu, který je jejím nositelem.

Suverenitu lidu neboli svrchovanost, ústavy charakterizují jako charakter politické moci. Můžeme ji charakterizovat jak vlastnostmi, pomocí nichž se realizuje či vymezením jeho předmětu. Na prvním místě je ale klasický pojem charakterizován intenzitou moci: „*je to moc, která ve své doméně nepodléhá žádné vyšší moci a které se ani žádná jiná moc nemůže vyrovnat.*“¹⁰⁶ Aplikace svrchovanosti, ve smyslu absolutně neomezené moci, je v dnešní době, podle některých právníků v oblasti mezinárodních vztahů, neslučitelná například s členstvím v mezinárodních společenstvích a je postupně vytlačována koncepcí nedotknutelných občanských a lidských práv, i možnosti dovolat se na jejich ochranu k mezinárodním instancím či rozvojem autonomie a samosprávných celku v demokratickém státu. Existují ale nové koncepce, které tuto úplnou neomezenou moc vytlačují a nás to přivádí k závěru, že „*omezenost patří neodlučně k pojmu svrchovanost.*“¹⁰⁷

Je potřeba chápat suverenitu jako moc či schopnost vládnout, rozhodovat a nařizovat. Kdo má tedy právo této nejvyšší nařizovací moci? Můžeme vycházet z několika různých hledisek. „*Je možné zvažovat právní strukturu země, hierarchii právních norem a v této hierarchii pak nalézt základní normu, o níž se konkrétní právo opírá. Tento postup je právně pozitivistický a hledá oprávnění nařizovací moci v jeho legalitě, resp. v jeho ústavnosti ve formálním smyslu.*“¹⁰⁸ Tento přístup je formálně-rationální. Jak řekl Max Weber: „*legitimní je to, co je legální.*“ Dalším přístupem je přístup materiálně-rationální. Tento přístup vychází nejen z hodnocení formálněprávní legality, ale „*podřizuje zkoumání legální suverenity a jejích projevů také dalším hodnotovým kritériím, jež jsou podstatnými náležitostmi demokratického politického systému právem a ústavou vyjádřeného a které sféru politické a právní moci spojují tím, že vytvářejí základ, z něhož celá konstrukce ústavního a právního státu vychází.*“¹⁰⁹

¹⁰⁶ KLOKOČKA, V., Ke sporu o pojem suverenity lidu: Politologický časopis, Diskuze [online] str. 118, dostupné z: <<http://www.politologickycasopis.cz/userfiles/file/1995/2/1995-2-5-Klokočka-Ke%20sporu%20o%20pojetí%20suverenity%20lidu.pdf>>

¹⁰⁷ Tamtéž, citován F. Šamalík

¹⁰⁸ KLOKOČKA, V., Ke sporu o pojem suverenity lidu: Politologický časopis, Diskuze [online] str. 118, dostupné z: <<http://www.politologickycasopis.cz/userfiles/file/1995/2/1995-2-5-Klokočka-Ke%20sporu%20o%20pojetí%20suverenity%20lidu.pdf>>

¹⁰⁹ Tamtéž str. 118-119.

Princip suverenity lidu je pojmem politickým a je vyjádřený v demokratických ústavách. V ústavách je vyjádřena demokratická povaha zřízení jako politická moc ve státě.

„Kritériem demokracie a svrchovanosti lidu, demokratického chování a jednání politické moci uvnitř státu nemůže být její legalita, ale musí jí být výhradně její legitimita, založená na důvěře alespoň větší části společnosti vůči základním opatřením a chování státní moci.“¹¹⁰ Svými pravidly je vázán ale i suverén, který stojí uvnitř státu.

V čem tedy spočívá politická role lidu, kterou ústava formuluje jako jeho suverenity, jestliže je popírána existence suveréna uvnitř ústavního státu. Kdo tedy vlastně komu vládne, když v demokracii má ve státě moc všechno lid? Lid můžeme pojmut jako zdroj a nositele moc či ho můžeme pojmut jako vykonavatele moci, a to buď přímo, nebo prostřednictvím orgánů moci zákonodárné, soudní a výkonné. Můžeme ho definovat také jako subjekt určitých práv stojící uvnitř ústavního státu a tato definice je zase z hlediska formálně-právního.

V ústavním státě je tu lid, který svojí moc vykonává pomocí způsobů a v mezích stanovených ústavou. *„Lid jako zdroj moci je východiskem ústavního státu, je subjektem politické moci ve státě, avšak i subjektem, který se rozhodl svoji moc podle určitých demokratických pravidel vykonávat a těmto pravidlům se také sám uvnitř ústavního státu podřídít, dokud bude pokládat realizaci výkonu moci převážně za legitimní výraz své vůle.“¹¹¹*

Já osobně bych spíše řekla, že suverenita lidu neznamena, že lid vykonává nějakou svojí moc, ale to, že moc je vykonávána ústavními orgány, které vycházejí z lidu. Protože demokratický stát znamená vládu lidu, lidem a pro lid a právě vláda lidu vyjadřuje onen princip suverenity a tím pádem jedině lid disponuje mocí, která ustavuje *pouvoir constituant* (mocí dávat ústavu) a z toho vyplývá moc ustavená *pouvoir constitué*, což je moc vykonávaná ústavními orgány státu.¹¹² Suverenita lidu tedy není uskutečňována přímo, ale

¹¹⁰ Tamtéž str. 119

¹¹¹ KLOKOČKA, V., Ke sporu o pojem suverenity lidu: Politologický časopis, Diskuze [online] str. 118, dostupné z: <<http://www.politologickycasopis.cz/userfiles/file/1995/2/1995-2-5-Klokočka-Ke%20sporu%20o%20pojetí%20suverenity%20lidu.pdf>>

¹¹² WINTR, J., Principy českého ústavního práva s dodatkem principů práva evropského a mezinárodního, Praha: Eurolex Bohemia, 2006, str. 21

prostřednictvím k tomu vytvořených institucí a také se neprojevuje pouze uvnitř státu, ale i navenek tím, že se dostává do interakce s ostatními státy či mezinárodními organizacemi.

K principu suverenity lidu se vyjádřil i Ústavní soud, který ho zmiňuje v konfrontaci s principem svrchovanosti zákona.¹¹³

Princip suverenity parlamentu v Británii

V důsledku historických zvláštností utváření anglického konstitucionalismu se stal základním ústavněprávním principem princip suverenity parlamentu a tak odstranilo suverenitu panovníka. V 18. století lord Blackstone formuloval tento princip výrokem, že „*parlament může vše kromě přeměny muže v ženu a naopak.*“

Suverenita parlamentu je nedělitelná a neomezená, ale také originární, jelikož není odvozena od lidu a dalším problémem je, že ve své juristické interpretaci nepřiznává lidu žádnou kvalitu nositele konstitutivního oprávnění. Princip suverenity lidu není v Británii oficiálně uznán.¹¹⁴

4.3. Článek 3

- (1) „*Základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení.*“
- (2) „*Každý má právo svobodně rozhodovat o své národnosti. Zakazuje se jakékoli ovlivňování tohoto rozhodování a všechny způsoby nátlaku směřující k odnárodňování.*“

¹¹³ Nález Ústavního soudu, Pl. ÚS. 19/93, „*Není možné opomíjet princip svrchovanosti lidu, který je nositelem nadstátní moci, moci konstitutivní, zatímco zákon je produktem moci uvnitř státu již konstituované a institucionalizované.*“

¹¹⁴ KLOKOČKA, V., Ke sporu o pojem suverenity lidu: Politologický časopis, Diskuze [online] str. 118, dostupné z: <<http://www.politologickycasopis.cz/userfiles/file/1995/2/1995-2-5-Klokocka-Ke%20sporu%20o%20pojeti%20suverenity%20lidu.pdf>>

(3) „*Nikomu nesmí být způsobena újma na právech pro uplatňování jeho základních práv a svobod.*“

Tento článek obsahuje zákaz diskriminace, která se váže k článku jedna k principu rovnosti, také obsahuje svobodnou volbu národnosti a zakazuje postih pro uplatnění základních práv. Tento článek obsahuje několik principu, ale já bych se ráda v této kapitole zabývala hlavně principem nediskriminace, protože ten mi přijde z celého čl. 3 nejdůležitější a nejzávažnější a z mého pohledu také nejzajímavější.

4.3.1. Princip nediskriminace

Zákaz diskriminace je zakotven v Listině a to v čl. 3 odst. 1. Tento článek nikdy nemůžeme vnímat samostatně, ale pokaždé ve vztahu k čl. 1 Listiny. Čl. 1 můžeme tedy pochopit jako obecnou kategorii rovnosti ve vztahu k čl. 3 odst. 1. Jde o takové výkladové vodítko, které usměrňuje výklad čl. 3 odst. 1 a to především provázaností rovnosti a důstojnosti člověka. Článek 1 ale může existovat i samostatně mimo zákaz diskriminace a to často potom i ve spojení s jinými články Listiny. Při spojení těchto dvou článků, můžeme dojít závěru, že zákaz diskriminace je sice prostředek, díky kterému se snažíme, aby bylo dosaženo požadované rovnosti, ale je možné tento zákaz opírat i o lidskou důstojnost.

Podíváme-li se podrobněji na odst. 1, musíme si uvědomit, že tento výčet není zcela uzavřený. Je to pouze demonstrativní výčet a pod pojmem „*jiná postavení*“ můžeme zařadit i například věk, zdravotní postižení, sexuální orientaci a další. Samozřejmě pod pojmem diskriminace si nemůžeme představit zákaz jakéhokoliv rozlišování. Diskriminací není jakékoliv rozlišování. Musí jít pouze o rozlišování ze zakázaného důvodu, které je morálně závadné a snižuje tak lidskou důstojnost, které mají na jedince negativní dopad.

Slovo diskriminace pochází z latinského slova „*discriminare*“, což znamená „*rozlišovat*“.¹¹⁵ I když zásada rovnosti je součástí každé právní kultury již od Antiky, potlačování diskriminace je tématem novým, hlavně pro Českou republiku. Toto potlačování se nejvíce rozvinulo hlavně v USA a v Indii a největší

¹¹⁵ Latinsko- český slovník. Praha: SPN, 1957, str. 143

změnou v boji proti diskriminaci se stalo, že státy začaly proklamovat zásady rovnosti a svobody a objevovaly se i některé skupiny, spíše občanská hnutí, která usilovala o boj proti diskriminaci, například feminismus, který bojoval o zákaz diskriminace z důvodu pohlaví. Princip rovnosti a zákaz diskriminace má samozřejmě i své místo v EU. Její problematika je natolik závažná a společnost ji považuje za nepřipustnou, proto ji demokratické státy upravily, jak ve vnitrostátních, tak i v mezinárodních předpisech. Většina lidí vnímá diskriminaci negativně a podle mne je toto vnímání správné. V každém by tento pojem měl vzbuzovat negativní pocity a je to logické, když diskriminace znamená rozlišování pouze v negativním slova smyslu.

D. Hendrych vymezil diskriminaci takto: *„Diskriminace obecně znamená uplatňování rozdílných podmínek: rozlišování, omezení nebo odnětí práv určité kategorii osob pro společenské nebo ekonomické postavení, národnost, rasu, náboženství, pohlaví, politické názory apod.: záměrné znevýhodnění určitých subjektů vytvářením nerovných podmínek.“*¹¹⁶

Jako u rovnosti, stejně tak i u diskriminace ale neexistuje jednotná definice tohoto pojmu a v několika definicích můžeme sledovat pouze společné znaky, kterými jsou: že se jedná o rozlišování, které vyčleňuje jedince či skupinu ze společnosti, že toto rozlišování je jim k tíži a děje se tak na základě zakázaného, neospravedlnitelného diskriminačního původu.¹¹⁷

Za diskriminaci také považujeme obtěžování, sexuální obtěžování, pronásledování, pokyn k diskriminaci či navádění k diskriminaci.

Druhy diskriminace

Shody nepadají ani v případě, budeme-li chtít určit druhy diskriminace. Existují neshody o tom, kolik jejích typů můžeme rozeznávat. Rozlišuje se diskriminace přímá a nepřímá, pozitivní a negativní, obrácená a vícenásobná.¹¹⁸ Antidiskriminační předpisy EU, stejně jako antidiskriminační zákon, rozeznávají ale pouze rozdělení na diskriminaci přímou a nepřímou, proto zde budu analyzovat pouze tyto dvě možné koncepce.

¹¹⁶ HENDRYCH, D., et. al. Právní slovník. 3. Podstatně rozšířené vyd., Praha: C. H. Beck 2009, str.143, dostupné i z:<www.beck-online.cz>, [cit. 28.03. 2012]

¹¹⁷ BOBEK, M., BOUČKOVÁ, P., KUHN, Z., Rovnost a diskriminace. Praha: C. H. Beck 2007, str. 20 a následující

¹¹⁸ FREDMAN, S., Antidiskriminační právo, Praha: Multikulturální centrum Praha, 2007, str. 89 a následující

Diskriminace přímá

Jde o situaci, kdy se s určitou osobou nebo skupinou, ve srovnatelné situaci, zachází méně příznivě než s jinými osobami nebo skupinami. Je tedy s někým zacházeno méně výhodně na základě právně neospravedlnitelného důvodu, tedy na základě diskriminačního kritéria, jako je rasa, pohlaví, národnost, víra apod. Toto rozlišení ale musí být svévolné a bez možného rozumného odůvodnění.¹¹⁹ O diskriminaci se nebude jednat v případě, když bude rozdílné zacházení, které by jinak na základě zakázaného kritéria bylo diskriminací, odůvodněno legitimním cílem a prostředky budou nezbytné a přiměřené. Například, když žena nebude přijata do mužského tanečního souboru.

Definice přímé diskriminace vznikla poměrně nedávno a získáváme ji z antidiskriminačních směrnic, které byly přijaty v roce 2000. „*Jde o takové jednání, kdy se s jednou osobou zachází méně příznivě, než se zachází nebo zacházelo či by se zacházelo s jinou a to v situaci, která je srovnatelná a na základě alespoň jednoho z diskriminačních důvodů.*“ Tuto definici přebral i český antidiskriminační zákon.¹²⁰

Diskriminace nepřímá

Tento koncept je poněkud složitější. „*Nepřímou diskriminací se rozumí takové jednání nebo opomenutí, kdy na základě zdánlivě neutrálního ustanovení, kritéria nebo praxe je z některého z důvodů uvedených v §2 odst. 3 osoba znevýhodněna oproti ostatním. Nepřímou diskriminací není, pokud toto ustanovení, kritérium nebo praxe je objektivně odůvodněno legitimním cílem a prostředky k jeho dosažení jsou přiměřené a nezbytné.*“¹²¹ Použije-li se nějaké neutrální pravidlo, má to pro jedince nerovný dopad a oproti zbytku je potom nějakým způsobem znevýhodněn.

Existují 2 subtypy této diskriminace. Ten první představuje takovou situaci, kdy obecná norma působí na všechny adresáty rovně, ale může se stát, že pro někoho působí přísněji nebo nepříznivě než na ostatní. Jako příklad bych

¹¹⁹ Nález Ústavního soudu ze dne 21. 01. 2013, sp. zn. Pl. ÚS 15/02

¹²⁰ Zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon), ze dne 23. 04. 2008, §2 odst.

3

¹²¹ Zákon č. 198/2009 Sb., §3 odst. 1

avedla zavedení školních uniforem. Pro většinu se tato norma nijak dotýkat nebude, ale pro některé lidi, z důvodu náboženských minorit, se může toto pravidla jich znatelně dotknout. Druhý subtyp je takový stav, kdy norma upravuje výjimku z obecné regulace, která nepřiměřeně negativně dopadá na určitou skupinu lidí. Jde třeba o příklad nižší právní ochrany zaměstnanců na zkrácený pracovní úvazek. Na ten pracují převážně ženy a my zde můžeme dovodit nepřímou diskriminaci.¹²²

Podíváme-li se do EU, koncept nepřímé diskriminace byl nejprve vytvořen Evropským soudním dvorem (ESD) a až potom byl postupně zakomponován do antidiskriminačních směrnic. Například směrnicí Rady 2000/43/ES se zavedla zásada rovného zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ a ta nepřímou diskriminaci definuje jako *„případ, kdy by v důsledku navenek neutrálního předpisu, kritéria nebo zvyklosti byla znevýhodněna osoba určité rasy nebo etnického původu v porovnání s jinými osobami, ledaže uvedený předpis, kritérium nebo zvyklost je objektivně odůvodněn legitimním cílem a prostředky k dosažení tohoto cíle jsou přiměřené a nezbytné.“*¹²³

Negativní a pozitivní diskriminace

Vymezení a definování pojmů pozitivní a negativní diskriminace v zákoně o rovném zacházení nenajdeme. Jako negativní diskriminace se označuje jednání, které znevýhodňuje jednotlivce kvůli příslušnosti k určité skupině osob, které spojují některé důvody, které jsou uvedené v §2 odst. 3 antidiskriminačního zákona, kterými jsou: rasa, etnický původ, národnost, pohlaví, sexuální orientace, věk, zdravotní postižení, náboženské vyznání, světový názor nebo víra. Jako pozitivní diskriminace se považuje zase: rozdílné zacházení za účelem odstranit důsledky diskriminace nebo předcházení či vyrovnání nevýhod, které vyplývají z příslušnosti osoby ke kvalifikované kategorii osob.

¹²² FIALOVÁ, E., SKÁLOVÁ, H., Neviditelný problém: Rovnost a diskriminace v praxi: sborník textů autorského kolektivu k problematice rovnosti a diskriminace v ČR, Praha: Gender Studies, 2010, str. 18

¹²³ Definice nepřímé diskriminace byla poprvé uvedena v roce 1997 a to do směrnice Rady 97/80/ES o důkazním břemenu v případech diskriminace na základě pohlaví. Směrnicí, kterou jsem citovala, jsem vybrala z toho důvodu, protože definice nepřímé diskriminace, v ní obsažená, je propracovanější.

Výjimky ze zásady rovného zacházení

Jak už jsem se v této práci zmiňovala, ne každé rozlišování je diskriminací. Existují výjimky, které nám říkají, že za určitých podmínek je rozlišení podle jinak zakázaných kritérií opodstatnělé a dovolené.¹²⁴ Rozdílné zacházení je možné v případě, kdy je odůvodněné legitimním účelem a splňuje všechna kritéria. Jako konkrétní výjimky to mohou být například požadavky na zaměstnání ženského pohlaví, jako chůvy k dětem nebo porodní asistentky, nebo rozdílné zacházení, které je uplatňované za účelem ochrany žen z důvodu těhotenství, nebo osob se zdravotním postižením nebo osob mladších osmnácti let. V tomto případě se nemůže jednat o diskriminaci. O diskriminaci nepůjde ani v případě, kdy se stanovuje rozdílný důchodový věk u mužů a žen.¹²⁵

Kromě těchto výjimek sem patří i pozitivní opatření. To můžeme definovat jako určité zvýhodnění poskytované jednotlivci nebo skupině, které je jinak odepřeno zbytku společnosti. Důležité je, aby se jednalo o určité zvýhodnění.

Zákaz diskriminace v ústavním pořádku ČR a v mezinárodním právu

Zákaz diskriminace v ústavním pořádku ČR

V našem ústavním pořádku máme tento zákaz zakotvený v obecném ustanovení čl. 1 Listiny, kde, jak už jsem se zde několikrát zmiňovala, jsou lidé svobodní a rovní v důstojnosti i v právech. Jádrem zákazu diskriminace je ale hlavně tvořené čl. 3 odst. 1 Listiny, kde máme i demonstrativní výčet diskriminačních důvodů. Bohužel ale tento výčet pro nás není dostačující, protože například není většinou jasné, co se přesně všechno myslí pod pojmem „jiné postavení“, proto byla potřeba zákaz diskriminace více konkretizovat v dalších právních předpisech. Před euronovelizací byl zákaz diskriminace obsažen pouze v Ústavě a Listině. ČR ještě před vstupem do EU přistoupila ke sbližování právních předpisů s komunitárním právem. Rok po podání žádosti totiž začala už projednávat novelu zákona o zaměstnanosti, kde se měl zákaz diskriminace objevit podle tehdejších směrnic. Se vstupem do EU bylo potřeba uvést do souladu s unijním právem hlavně pracovně-právní předpisy a předpisy, které

¹²⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 6. 6. 2006, sp. zn. Pl. ÚS 42/04

¹²⁵ Srov. § 6-7 antidiskriminační zákon

upravují sociální zabezpečení, protože evropské antidiskriminační právo se převážně zabývalo těmito oblastmi. Proto byla tato zásada upravena v zákoně o zaměstnanosti¹²⁶, v zákoníku práce¹²⁷, ve služebním zákoně¹²⁸, zákoně o bezpečnostních sborech¹²⁹, o vojácích z povolání¹³⁰, v zákoně o platu¹³¹ a v občanském soudním řádu¹³². Novelizace ohledně požadavků ze strany EU v oblasti zákazu diskriminace se dotýká právních předpisů i z oblasti sociálního zabezpečení. Dílčí úpravu této zásady upravuje i zákon o dobrovolnické službě, zákon o ochraně spotřebitele, o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb, či zákon o penzijním připojištění se státním příspěvkem či zákon o veřejných zakázkách.

Dalším důvodem pro přijetí i jiných právních předpisů, které zakazují diskriminaci, bylo, že lidé se mohli domáhat svých práv jen ve vztahu ke státu. Tím, že se zákaz diskriminace včlenil i do dalších zákonů, znamenalo to možnost domáhat se nápravy diskriminace i mezi soukromými osobami. Dále se tímto tématem budu zabývat níže, kde rozeberu možnosti uplatnění antidiskriminačního práva v ČR.

Zákaz diskriminace v systému ochrany lidských práv OSN

Princip nediskriminace se včleněn do mnoha dokumentů, které vznikly pod OSN. Například v Chartě OSN obsahuje závazek podporovat zachování lidských práv bez ohledu na jejich rasu, jazyk, pohlaví a náboženství a to hned v několika ustanoveních.¹³³

Největší význam, z lidskoprávních dokumentů, má Všeobecná deklarace lidských práv. Ta tento princip obsahuje hned v jejím prvním a druhém článku a v čl. 7 je obsažen i princip rovnosti před soudy a na rozdíl od Charty OSN má otevřený výčet diskriminačních důvodů.

¹²⁶ Zákon č. 435/2004 Sb. o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů

¹²⁷ Zákon č. 262/2006 Sb. zákoník práce

¹²⁸ Zákon č. 218/2002 Sb. služební zákon

¹²⁹ Zákon č. 361/2003 Sb. o služebním poměru příslušníku bezpečnostních sborů

¹³⁰ Zákon č. 221/1999 Sb. o vojácích z povolání

¹³¹ Zákon č. 143/1992 Sb. zákon o platu

¹³² Zákon č. 99/1963 Sb. občanský soudní řád

¹³³ Čl. 1 odst. 3, čl. 13 odst. 1 písm. b), čl. 55, čl. 56 Charty Organizace spojených národů

Zásadu nediskriminace nalezneme i dalších mezinárodních smlouvách a to například v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech nebo v Mezinárodním paktu o hospodářských a kulturních právech a také existuje i několik speciálních smluv, které se věnují diskriminaci úplně celé, což jsou Úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace, Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen, Úmluva o diskriminaci ve vzdělávání či Úmluva o politických právech žen a další.¹³⁴

Zákaz diskriminace v systému ochrany lidských práv Rady Evropy

Mezi nejdůležitější dokumenty, které zakazují diskriminaci, na regionální evropské úrovni, patří Evropská úmluva o lidských právech a základních svobodách. Zákaz diskriminace je upraven v čl. 14 a je postaven také na otevřeném výčtu diskriminačních důvodů, jako Všeobecná deklarace lidských práv.

Dále se také diskriminací věnuje Protokol č. 12 k EÚLP, kdy ve svém hned prvním článku obsahuje zákaz diskriminace ve vztahu k jakémukoliv právu přiznanému zákonem. ČR tento protokol podepsala, ale zatím ještě neratifikovala.¹³⁵

Zákaz diskriminace v evropském právu

Princip nediskriminace v EU je obsažen v poměrně rozsáhlé legislativě a v bohaté judikatuře Soudního dvora. Dříve se právo ES zaměřovalo pouze na diskriminaci z hlediska pohlaví a státní příslušnosti, proto je tento princip ohledně tohoto tématu nejpropracovanější a nejrozvětvenější. Koncepce důvodů je tvořena taxativním výčtem jednotlivých důvodů, což může být problematické, protože se mohou časem změnit, ale na druhou stranu uzavřený okruh důvodů poskytuje větší míru právní jistoty.

Ve smlouvě o fungování EU se k diskriminaci vztahují ustanovení, zejména čl. 157, který upravuje rovné odměňování mužů a žen za vykonanou

¹³⁴ Převzato z: BOUČKOVÁ, P., Antidiskriminační zákon: komentář. Praha: C. H. Beck, 2010, str. 19 a násl.

¹³⁵ Protokol č. 12 Úmluvy o lidských právech a základních svobodách, podepsaný v Římě 4. 11. 2000

práci, tedy se věnuje oblasti sociální politiky. Směrnice, které v sobě obsahují zákaz diskriminace, se nejvíce zabývají diskriminací z důvodu pohlaví.

Princip nediskriminace, je také včleněn do Listiny základních práv EU nebo i také do Evropské sociální charty.

Antidiskriminační zákon

V ČR je antidiskriminační zákon první komplexní právní úpravou svého druhu, který zapracovává směrnice ES a v souladu s mezinárodními smlouvami, jimiž je ČR vázána, vymezuje právo každé fyzické osoby na rovné zacházení a zákaz diskriminace v oblastech vzdělání, sociálního zabezpečení, ve zdravotní péči, v oblasti práva na zaměstnání a k přístupu k němu, v podnikání a dalších.¹³⁶

O tom, že by měl být přijat ten zákon, se začalo mluvit už v roce 2000. Jelikož začaly přibývat antidiskriminační směrnice dotýkající se více a více oblastí a bylo nutné provádět další novelizace, které se dotýkaly velkého množství předpisů, úprava v českém právním řádu začala být poněkud nejednotná a roztržitá. Díky tomu začal převládat názor, že je třeba přijmout jediný zákon, který bude zastřešovat zákaz diskriminace.

První návrh antidiskriminačního zákona byl vládou předložen v prosinci 2005, Poslanecké sněmovně. V důvodové zprávě bylo konstatováno, že nynější právní úprava v ČR nesplňuje požadavky, které jsou obsažené v právu ES. Podle něj by vnitrostátní právo mělo obsahovat nejen zákaz diskriminace, ale také by mělo vymezovat pojmový aparát a právní nástroje ochrany před diskriminací. Důležité také bylo stanovit vhodnou instituci, která by působila v oblasti práva na rovné zacházení. Návrh, který vláda vypracovala, měla dvě varianty. V prvním návrhu se počítalo se zřízením Centra pro rovné příležitosti a ve druhé měly být zase kompetence přeneseny na veřejného ochránce práv.¹³⁷ Poslanecká sněmovna návrh přijala ve druhé variantě, avšak poté byl Senátem zamítnut a Poslanecká sněmovna již potom nebyla schopna najít většinu potřebnou k přehlasování, nebylo dosaženo tedy nadpoloviční většiny hlasů. Druhý návrh byl vypracován

¹³⁶ Antidiskriminační zákon, [online] <http://www.uplnezneni.cz/zakon/198-2009-sb-o-rovnem-zachazeni-a-o-pravnich-prostredcich-ochrany-pred-diskriminaci-a-o-zmene-nekterych-zakonu-antidiskriminacni-zakon/>

¹³⁷ Důvodová zpráva k návrhu antidiskriminačního zákona. Dostupná z: ASPI databáze. Stav k 1. 3. 2011. Wolters Kluwer ČR, a. s., 2011 [cit. 5. 3. 2011]

v roce 2007 a v důvodové zprávě byl hlavním cílem doplnit právní řád ČR tak, aby byl dosažen soulad s požadavky práva ES, hlavně v oblasti povolání, vzdělání, služeb, bydlení, zdravotnictví atd. Diskriminační důvody vycházely z čl. 13 Smlouvy o ES a dalších příslušných směrnic. Byl schválen Poslaneckou sněmovnou i Senátem, ale prezident tento zákon vetoval¹³⁸ a návrh byl vrácen Poslanecké sněmovně, která prezidentovo veto dokázala přehlasovat. V roce 2009 29. června byl publikován ve Sbírce zákonů a výsledná podoba nabyla účinnosti dnem 1. prosince 2009.

Tento zákon ale není rozsáhlým právním předpisem. Obsahuje 19 paragrafů a ty jsou řazeny do sedmi částí. První část zákona se dělí do tří hlav a obsahuje obecná ustanovení, právní prostředky ochrany před diskriminací a přechodné ustanovení. Druhá až šestá část obsahuje změny některých zákonů a do poslední části, sedmé, je zařazeno ustanovení o účinnosti tohoto zákona. Jedná se spíše o smíšenou úpravu, kterou můžeme přirovnat například k zákoníku práce, protože tento zákon nelze jednoznačně rozdělit do kategorie veřejného či soukromého práva. Podle důvodové zprávy je tento zákon lex generalis k ostatním předpisům, které upravují partikulárně zákaz diskriminace. Sjednocuje ochranu a poskytuje ji každému ve stejném rozsahu.

Z hlediska působnosti se vztahuje pouze na fyzické osoby a tím se liší například od slovenské úpravy, kde se zákaz diskriminace vztahuje i na osoby právnické.¹³⁹

Obsahuje také definice základních institutů, především stanoví, co je přímou a co nepřímou diskriminací a pod pojmem diskriminace zahrnuje i obtěžování, pronásledování, pokyn a navádění k diskriminaci.¹⁴⁰

Zakazuje se zde diskriminace z důvodů rasy, etnického původu, národnosti, pohlaví, sexuální orientace, věku, zdravotního postižení, náboženského vyznání, víry či světového názoru. Toto je taxativní výčet zakázaných důvodů v souladu s antidiskriminačními směrnicemi. Diskriminace to bude i v případě, kdy osoba je diskriminována na základě domnělého důvodu.

¹³⁸ Odůvodnění veta prezidenta Klause, dostupné z: <<http://www.klaus.cz/clanky/418>>

¹³⁹ Antidiskriminační zákon na Slovensku, §2a odst. 9, Zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane před diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákoníc

¹⁴⁰ §2 odst. 2 antidiskriminačního zákona

Dále také zužuje pojem diskriminace na základě výjimek, kdy je takové rozdílné zacházení přípustné a nechybí zde ani prostředky ochrany před diskriminací, kterými se budu zabývat v následujícím textu.

Uplatnění antidiskriminačního práva v ČR

Nyní bych se ráda zabývala uplatňováním práv, které vyplývá z antidiskriminačního zákona, tedy de lege lata, a to především soudní cestou či pomocí veřejného ochránce práv. V poslední části bych se ráda zaměřila na ochranu před diskriminací de lege ferenda.

Jestliže budeme podávat soudní žalobu, ta je typickým soukromoprávním prostředkem, za to podnět k veřejnému ochránci práv je zase prostředkem veřejnoprávním. Ten, kdo se bude domáhat nějaké nápravy diskriminačního jednání, může také využít i jiným veřejnoprávních prostředků. Můžeme se obrátit na různé správní orgány, které provádějí kontrolní činnost, jako je inspektorát práce či Česká obchodní inspekce, vedení fakulty či univerzity a mnoho dalších.¹⁴¹ Existují také různé nevládní neziskové organizace, Poradna pro občanství, občanská a lidská práva či Český helsinský výbor, které poskytují pomoc obětem diskriminace.

Soudní ochrana před diskriminací

Nahlídneme-li do § 10 antidiskriminačního zákona, zjistíme, že diskriminovaná osoba se může domáhat u soudu toho, aby bylo upuštěno od diskriminace, a aby byly odstraněny následky tohoto diskriminačního zásahu a také, aby jí bylo dáno přiměřené zadostiučinění. Pochopitelně se mohla tato osoba bránit i před přijetím antidiskriminačního zákona, a to přes žalobu na ochranu osobnosti podle § 13 občanského zákoníku. Samozřejmě, pokud se bude jednat o jednání, které je mimo působnost antidiskriminačního zákona, bude se postupovat podle zákoníku občanského.

¹⁴¹ Tabulka: Kam se obrátit v případě diskriminace, In: FIALOVÁ, E., SKÁLOVÁ, H., Neviditelný problém: Rovnost a diskriminace v praxi: sborník textů autorského kolektivu k problematice rovnosti a diskriminace v ČR, Praha: Gender studies 2010, str. 27

Vzhledem k věcné příslušnosti bude k projednání žaloby podle ADZ příslušný okresní soud, kdežto u žaloby podle zákoníku občanského bude tuto věc projednávat v prvním stupni soud krajský.

ADZ zahrnuje v §10 nároky diskriminované osoby. Mezi nároky patří: nárok na ukončení diskriminačního jednání, odstranění následků, poskytnutí přiměřeného zadostiučinění nebo také náhradu nemajetkové újmy v penězích. Přesně tyto samé nároky obsahuje i §13 občanského zákoníku. Náhrada nemajetkové újmy v penězích je až krajním prostředkem nápravy, jestliže ty ostatní nebudou dostačující. Jestliže ale osobě vznikne škoda majetková, může jí vedle nároků z ADZ uplatnit podle ustanovení o náhradě škody z občanského zákoníku.

Důležité je také zmínit, že je možné i mimosoudní vyřešení sporu mezi diskriminujícím a diskriminovaným a to dohodou nebo například prostřednictvím mediace.

Veřejný ochránce práv

Jde o monokratický, nezávislý a nestranný státní orgán, stojící mimo veřejnou správu. Není ale tedy ani úřadem. Díky účinnosti ADZ se jeho okruh působnosti rozšířil a to především v oblasti boji proti diskriminaci. „*Ochránce přispívá k prosazování práva na rovné zacházení se všemi osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ, národnost, pohlaví, věk, sexuální orientaci, zdravotní postižení, náboženské vyznání, víru nebo světový názor.*“¹⁴² Ale jeho pravomoci v této oblasti jsou dosti omezené. V této oblasti je jeho činnost limitována, například pouze vypracovává právní analýzy, k nimž využívá osobních hovorů s žadateli nebo vyšetřuje v terénu. Jde o metodickou pomoc a tou se rozumí i rovněž informační činnost, provádění výzkumu diskriminace nebo vydávání zpráv a doporučení k otázkám, které souvisejí s diskriminací.¹⁴³

¹⁴² Ustanovení §21b, Zákon č. 349/1999 Sb., o Veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů

¹⁴³ BOUČKOVÁ, P., Antidiskriminační zákon: komentář. Praha: C. H. Beck, 2010, str. 322 a násl.

Ochrana před diskriminací de lege ferenda

Právní ochranu podle ADZ nepovažují zcela za dostatečnou a myslím si, že kdyby se zavedly některé instituty, o kterých zde bude řeč, pomohlo by to k rychlejšímu a účinnějšímu řešení diskriminačních sporů.

První návrh: Rozšířit možnost nápravy diskriminace o institut *actio popularis*, tedy veřejné žaloby. Zavedení této žaloby by umožnilo řešení diskriminace, kdy došlo k zásahu do práv neurčitého počtu osob. Jako příklad bych zde uvedla diskriminační pracovní inzeráty, které se u nás velice často vyskytují, zejména bych uvedla příklad: „*Hledáme advokátní koncipientku, absolventku Fakulty právnické UK.*“ Podle prvního návrhu ADZ měla být veřejná žaloba dokonce i jeho součástí, ale zákonodárce od ní nakonec upustil, což je podle mne škoda, protože český právní řád institut veřejné žaloby zná.

Dalším návrhem je tzv. mimosoudní řešení diskriminačních sporů, mediace. „*Mediaci je možno považovat za alternativní metodu řešení konfliktních situací prostřednictvím nezávislého prostředníka- mediátora. Cílem tohoto sporu je nalezení řešení, které by v maximální možné míře odpovídalo představám všech zúčastněných stran a výstupem z tohoto procesu je uzavření mediační dohody, která nově upraví vzájemné vztahy do budoucna.*“¹⁴⁴

Podmínkou je, aby byl mediátor nestranný, a nemůže to být osoba, která je nějakým způsobem spojená s jednou ze stran sporu. Obrovskou výhodou je, oproti soudnímu řízení, rychlost a neveřejnost a také přispívá k řešení, které je výhodné pro obě strany.

Tento institut nebyl prosazen do konečné podoby a v současné době nalezneme mediační služby například v nevládních neziskových organizacích ve spolupráci s kvalifikovanou Asociací mediátorů ČR. Nebylo by na škodu do budoucna zakomponovat mediace, které budou zprostředkované veřejným ochráncem práv, do ADZ.

Nakonec, posledním návrhem by bylo, zavedení bezplatné právní pomoci obětem diskriminace, jako bezplatné právní zastupování prostřednictvím

¹⁴⁴ HUBÁLEK, M., Možnost využití mediace v diskriminačních sporech. Poradna pro občanství, občanská a lidská práva [online]. Dostupné z: <http://www.mkc.cz/uploaded/antidiskriminace/Vyuziti_mediaci_v_diskriminacnich_sporach.pdf>

neziskových organizací. Pomohlo by to překonat jakousi bariéru nákladů na soudní řízení a umožnilo by to obětem případy vůbec otevřít.

4.4. Článek 4

- (1) *„Povinnosti mohou být ukládány toliko na základě zákona a v jeho mezích a jen při zachování základních práv a svobod.“*
- (2) *„Meze základních práv a svobod mohou být za podmínek stanovených Listinou základních práv a svobod upraveny pouze zákonem.“*
- (3) *„Zákonná omezení základních práv a svobod musí platit stejně pro všechny případy, které splňují stanovené podmínky.“*
- (4) *„Při používání ustanovení o mezích základních práv a svobod musí být šetřeno jejich podstaty a smyslu. Taková omezení nesmějí být zneužívána k jiným účelům, než pro jaké byla stanovena.“*

Zde bych se ráda věnovala principu proporcionality, který vyplývá z ustanovení čl. 4 odst. 4.

4.4.1. Princip proporcionality

Tento princip je ústavním nepsaným pramenem práva, a proto není konkrétně upraven v právních předpisech, i když je naší judikaturou často používán. Vyplývá z článku 4 odst. 4, Listiny.

Jde o postup, kterým se soudy mají řídit, jestliže nastane situace, kdy se objeví rozpor u dvou či více subjektivních, ústavně zaručených, práv. Jeho smyslem je poměřit v konfliktu stojící základní práva a svobody z toho důvodu, aby se zjistilo, které z těchto práv má v daném případě přednost a naopak, které musí ustoupit. Musí se tedy vyřešit, které právo bude použito přednostně, respektive které právo potřebuje vyšší ochranu. To právo, které se dostane u tohoto principu do pozadí, samozřejmě musí být omezeno jen tím nejmenším možným způsobem.

Určení obsahu zásady proporcionality probíhalo především judiciální cestou, a to zejména v judikatuře Spolkového soudu SRN v 50. a 60. letech. Tuto

zásadu vyvodil z právního státu a také rozpracoval základní strukturální komponenty této zásady. Prvním komponentem se stala zásada vhodnosti, jejímž hlediskem posuzování právní normy je naplnění jejího účelu. Další zásadou je zásada potřebnosti a jejím smyslem je naleznout takový normativní prostředek, který v nejnižší možné míře může omezit hodnoty, které jsou chráněné ústavou. Třetím, posledním, strukturálním článkem se stala zásada poměrování, která představuje tzv. „*metodologii zvažování v kolizi stojících ústavních hodnot*.“¹⁴⁵ Tato metoda se postupem času začala stávat běžnou metodou interpretace ústavního práva ústavními soudy v evropských zemích, jako je Rakousko, Švýcarsko, Polsko. Poté byl i tento princip zakotven v čl. 52 odst. 2 Charty základních práv EU.¹⁴⁶

Český ústavní soud tyto zásady ve své judikatuře převzal a ještě ji doplnil o jednu zásadu, a to o zásadu minimalizace zásahu do základního práva, tedy příkaz k optimalizaci.¹⁴⁷

Ústavní soud ve svém nálezu sám vymezil test proporcionality: „*Při posuzování možnosti omezení základního práva či svobody ve prospěch jiného základního práva, resp. svobody lze stanovit tyto podmínky, za jejichž splnění má prioritu jedno základní právo či svoboda: První podmínkou je jejich vzájemné poměrování, druhou je požadavek šetření podstaty a smyslu omezovaného základního práva. Vzájemné poměrování ve vzájemné kolizi stojících základních práv a svobod spočívá v následujících kritériích: První je kritérium vhodnosti, tj. odpověď na otázku, zdali institut umožňuje dosáhnout sledovaný cíl. V daném případě lze přisvědčit zákonodárci, že institut anonymního svědka umožňuje dosáhnout cíl, tedy zabezpečit ochranu nedotknutelnosti jeho osoby. Druhým kritériem poměrování je kritérium potřebnosti, spočívající v porovnávání legislativního prostředku, omezujícího základní právo, s jinými opatřeními, umožňujícími dosáhnout stejného cíle, avšak nedotýkajícími se základních práv a svobod. Odpověď na splnění kritéria potřebnosti v daném případě není jednoznačná: stát kromě legislativní konstrukce, která umožňuje anonymitu svědka, může k jeho ochraně použít i jiné prostředky. Třetím je porovnávání závažnosti obou v kolizi stojících základních práv. V posuzovaném případě je na*

¹⁴⁵ HÖLLANDER, P., *Filozofie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, str. 161

¹⁴⁶ Tamtéž.

¹⁴⁷ HÖLLANDER, P., *Filozofie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, str. 162

jedné straně právo na řádný proces, zabezpečující právo na osobní svobodu, druhým je právo na osobní nedotknutelnost. Tato základní práva jsou rovnocenná.

*Porovnávání závažnosti v kolizi stojících základních práv spočívá ve zvažování empirických, systémových, kontextových i hodnotových argumentů.*¹⁴⁸

Máme celkem 4 typy argumentů, kdy empirickým argumentem se rozumí závažnost jevu, který je spojen s ochranou určitého základního práv; argument systémový zase znamená, že se musí zvážit smysl a zařadit dotčené základní právo v systému základních práv; argumentem kontextovým můžeme rozumět negativní dopady, když omezíme jeden a upřednostníme druhé základní právo a posledním, hodnotovým argumentem je takový argument, který představuje zvažování pozitiv v kolizi vzhledem k hierarchii hodnot.

Pro shrnutí testu proporcionality bych chtěla připomenout, že test proporcionality obsahuje 3 důležité kroky. Identifikaci v kolizi stojících základních práv, dále hledání cesty zachování co nejvíce z jejich podstaty z obou práv a pokud to není možné, přichází v úvahu poslední krok a to je upřednostnění toho práva, které více sleduje obecný účel naplnění ideálu spravedlnosti. Ústavní soud aplikuje tzv. *třístupňový test*, který se skládá z kritérií vhodnosti, potřeby a porovnávání závažnosti dotčených práv. Této metody se využívá, jak ve věci přezkumu ústavnosti, tak i v individuální ústavní stížnosti.¹⁴⁹

Jestliže je aplikace principu proporcionality porušena, může dojít k zásahu do ústavně zaručeného práva na soudní ochranu.

¹⁴⁸ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 12. 10. 1994, sp. zn. Pl. ÚS 4/94

¹⁴⁹ KOŠAŘ, D., Kolize základních práv v judikatuře Ústavního soudu ČR. Časopis Jurisprudence, číslo 1/2008

5. ZÁVĚR

V úvodu první kapitoly se mi zdálo vhodné shrnout ideové rozdíly, které se vyskytují mezi „principem“, „pravidlem“ a „zásadou.“ Tyto pojmy mohou být ztotožňovány, i já ve své práci pro usnadnění jsem tyto pojmy brala shodně, jelikož některé materiály, ze kterých jsem čerpala, ve svém textu nedělaly mezi těmito pojmy nijak velké odlišnosti. Ale musím zmínit i to, že většina právních teoretiků, rozdíly nachází. Kolosální problém vidím v tom, že odlišnost od pojmu princip a zásada není příliš velká a proto jsou často od sebe oddělovány jen zřídka a když už, tak velice nedůsledně. Svůj osobní názor jsem již zmínila v této první kapitole. Já osobně princip a zásadu chápu jako dva rozdílné pojmy. Princip považuji za obecnější, závažnější, jde o pojem představující něco pevného a považuji ho za oporu právního řádu, která se nemění s jakýmkoliv změnami jednotlivých ustanovení ani s novelizacemi celých předpisů. Vystihuje ideje hodnot, které jsou podstatné pro naše právo v demokratickém právním státě. Na zásadu se dívám pochopitelně jako na užší vymezení chování veřejnosti i jednotlivců, které se váže spíše k jednotlivým odvětvím práva a jejich vyjádření se mohou v rámci významných změn také měnit. Zásady tedy podle mě vycházejí z principů a myšlenkově na ně navazují.

Dále jsem se v této práci zamyslela nad tím, zda jsem zastáncem přirozenoprávního přístupu či spíše přístupu pozitivněprávního ve smyslu původu základních lidských práv. Osobně vyhraněný názor na původ základních práv a svobod nejspíše nemám. Přikláním se k oběma přístupům. Ohledně přístupu iusnaturalismus si myslím, že určitá základní práva náleží člověku již od narození, což je pochopitelně například právo na život. Měli bychom mít právo ne na ledajaký život, ale na život spokojený. Jelikož jsou si všichni lidé rovni, neměli by si navzájem zasahovat do svých práv, majetku, obydlí nebo nějak omezovat jejich svobodu pohybu či myšlení, neměli by si nějakým způsobem narušovat jejich soukromý a rodinný život. Tato práva by měla existovat nezávisle na existenci státu a státní moci. Na straně druhé stojí ale práva, jako jsou práva sociální, politická, kulturní a hospodářská a ty jsou zase vytvořena uměle, pomocí státu. Přicházím tak tedy i názoru, že jsem zastáncem iuspozitivismu. Díky pravidlům,

kteřá nám dává stát, můžeme správně fungovat, a proto máme zákony, ze kterých plynou práva a povinnosti, a lidem jsou tak jejich práva zaručena.

Nahlédneme-li do Listiny, zjistíme, že se hlásí k tradičním hodnotám a principům demokratického právního státu a morálně odsuzuje dobu, kdy byla v naší zemi základní práva a svobody potlačovány a vyjadřuje vůli, aby se ČR důstojně zařadila mezi státy, ctící všechny tyto hodnoty. Vzhledem k tomu, že se lidská práva neustále mění a vyvíjí, podléhají změnám i jejich katalogy. Proto do budoucna vím, že s přibývajícímí zájmy a nároky se budou prosazovat další hodnoty jako základní potřeby, které budou nezbytné pro důstojný a plnohodnotný život. Zpozorovala jsem to hlavně u klasifikace základních lidských práv a svobod podle generací.

Po hlubším prostudování a seznámení se blíže tohoto tématu jsem zjistila, že základní principy Listiny základních práv a svobod jsou zmíněny jednoznačně v Hlavě I., která obsahuje celkem 4. články. Dále jsem u každého zvlášť udělala rozbor a vyhledala v nich právě ty ony důležité principy. Těch je samozřejmě nesčetně mnoho, a kdybych se měla zabývat všemi principy, které se objevují v Obecném ustanovení, přesáhla bych limit maximálního počtu stran nebo by tato práce nebyla ani tolika kvalitní. Proto jsem se rozhodla, věnovat se pouze vybraným principům, které považuji za důležité a dávám je do popředí oproti principům ostatním.

V závěru bych chtěla zmínit pár věcí o principu lidské důstojnosti. Je to nejdůležitější hodnota pro člověka a dává nám jakousi možnost naplnění představ o důstojném životě. Ne ale každý máme o důstojném životě stejnou představu, proto se samozřejmě u každého bude lišit. Právo na život je ale podle mého pro všechny na prvním místě a za ním jsou ty další, jako je právo na vzdělání, zdraví, zaměstnání atd. V samotném textu práce jsem se zmínila o problému euthanasie a o státech, kde je povolena. Vyjádřila jsem i svůj názor na věc a musím říct, že po přečtení návrhu senátorky Václavy Domešové z roku 2008, o zákonu o důstojné smrti, zastávám názor, že by se euthanasie měla zlegalizovat. Bohužel tento návrh Senát zamítl již v prvním čtení.¹⁵⁰ Já osobně doufám, že jednou takový zákon jednou nabude účinnosti. Dalším problémem, o kterých jsem se zmínila, byl trest

¹⁵⁰ Usnesení Senátu ze dne 18. 09. 2008 [online]
<http://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssnat/webNahled?id_doc=48152&id_var=40854>

smrti a potraty. V ČR je taková právní úprava, se kterou já naprosto v těchto věcech souhlasím a nic bych osobně de lege ferenda neměnila.

Další základní hodnotou byla svoboda. Zde bych chtěla ještě v závěru připomenout, abychom si pod pojmem svobody nepředstavovali, že si každý můžeme dělat, co chceme. Existují hranice, a jestliže někomu zasáhneme do jeho práv, veřejná moc má oprávnění zasáhnout do té naší také.

Princip rovnosti bych chtěla v závěru spojit se zákazem diskriminace, kde jsem v textu práce projevila i svůj názor na ochranu před diskriminací de lege ferenda, tudíž bych zde chtěla pouze na toto téma odkázat.¹⁵¹

Náš stát je založen na konceptu právního státu, a proto princip právního státu byl bezpochyby dalším principem, o kterém jsem se v textu zmínila. K tomuto principu náleží mnoho dalších principů, jako je například princip legální licence či suverenity lidu. Právě lid představuje základ úplně každého státu a pouze on je v demokratických státech nositelem veškeré moci, kterou potom realizuje buď přímo či nepřímo v rámci moci konstituované.

Posledním principem, byl princip proporcionality a jeho test. Ačkoliv test proporcionality není výslovně uveden v našem právním řádu, nejvíce se blíží k ustanovení čl. 4 odst. 4 LZPS a jeho aplikace je představována jako hlavní metoda při posuzování charakteru navzájem si konkurujících práv a svobod. Podle mého názoru hraje test proporcionality důležitou a neopomenutelnou roli v otázce upřednostnění příslušného práva v procesu hledání právního řešení. Za určitých okolností se nám může jevit jako nejbližší ideálu spravedlnosti.

Shrnu-li celou moji práci, mohu říci, že jsem se snažila o to, aby byla koncipována formou komplexního zpracování zvoleného tématu z pohledu jak teoretického, normativního, ale i judiciálního. Provedla jsem různé analýzy, zhodnotila problematiku tohoto tématu a přidala jsem komparativní reflexi jiných států.

¹⁵¹ Na straně 60 této práce: Ochrana před diskriminací de lege ferenda.

6. RESUMÉ

Main subject of this thesis is „Basic principles of the Charter of Fundamental Rights and Freedoms of Czech republic.“ I discuss from a theoretical, normative and a judicial of constitutional principles of this dokument.

At first, I tried for conceptual classification of the term „principle“ and difference between principles and rules. This definition was very difficult because many theorists of law has different views.

In this thesis I write about „natural law“ approach and „positively law“ approach. These are the methods of the origin of basic human rights. I am pledger of both methods. Some rights are given to us by birth, like right to life and so on and some are created by the state, like the right to economic, social, cultural and so on.

Another part of my thesis is the Charter of Fundamental Rights and Freedoms. This topic I consider very important because all of the principles, which i write here, are contained in this dokument.

After studying deeper and closer acquaintace with this topic, I found that the basic principles of Charter of Fundamental Rights and Freedoms are clearly mentioned in Chapter I, which contains a total of 4 articles. I have also done separately for each analysis and to seek in them the very important those principles. Those principles are of course innumerable, so I will address only selected.

I would like to mention a few things about the principles of human dignity. It is the most important principle for human and gives us the opportunity to meet a kind images of a dignified life. But of course each will vary. For me it's the right to life on the first place. Some problems like euthanasia, abortion and the death penalty- they are much discussed topic. For example the death penalty is banned in our country and in the others country, like Poland, Switzerland, USA, not.

Another basic principle is freedom. Here I would like to have at the end to remind us to the concept of freedom imagined that everyone can do what we want. Not. There are limits.

The principle of equality in the end I would like to connect to the prohibition of discrimination.

Our state is based on the concept of the rule of law and therefore the principle of the rule of law was undoubtedly another principle, which I mentioned in the text. This principle finds many other principles such as the principle of legal certainty or popular sovereignty.

The last principle, the principle of proportionality and the proportionality test. Although the proportionality isn't explicitly stated in our legal system, is most closely related to the provisions of article 4. In my opinion, the proportionality test plays an important and indispensable role in prioritizing the issue of the applicable law in the process of finding a legal solution.

In conclusion I can say that I was trying to make what was conceived in the form of a comprehensive treatment of the chosen topic from the perspective of both the theoretical, normative but also a judicial. I performed various analyses, evaluated the issues of this topic and I added a comparative reflection of other states.

7. POZNÁMKOVÝ APARÁT

Použité zkratky

ADZ- Antidiskriminační zákon

ČR- Česká Republika

ES- Evropské Společenství

ESD- Evropský Soudní Dvůr

EU- Evropská Unie

LZPS- Listina Základních Práv a Svobod

OSN- Organizace Spojených Národů

VDLP- Všeobecná Deklarace Lidských Práv

8. PRAMENY A LITERATURA

- ARISTOTELÉS, *Etika Níkomachova*, 3. nezměněné vydání, Praha: Rezek, 2009, ISBN 978-80-86027-29-6
- BAHÝLOVÁ, L., FILIP, J. a kol., *Ústava České Republiky: Komentář*, Praha: Linde, 2010, ISBN 978-80-7201-814-7
- BLAHOŽ, J., *Sjednocující se Evropa a lidská a občanská práva*, Praha: ASPI, 2005, ISBN 80-7357-073-4
- BLAHOŽ, J., BALAŠ, V., KLÍMA, K., *Srovnávací ústavní právo*, 3. vydání, Praha: Wolter Kluwers ČR, 2007, ISBN 978-80-7357-312-6
- BOBEK, M., BOUČKOVÁ, P., KUHN, Z., *Rovnost a diskriminace*, Praha: C. H. Beck, 2007, ISBN 8071795844
- BOGUSZAK, J., *Právní principy: Kolokvium*, Pelhřimov: 999, 1999, ISBN 80-901064-5-5
- BOGUSZAK, J., ČAPEK, J., GERLOCH, A., *Teorie práva*, 2. přepracované vydání, Praha: ASPI, 2004, ISBN 80-7357-030-0
- BOUČKOVÁ, P., *Antidiskriminační zákon: Komentář*, Praha: C. H. Beck, 2010, ISBN 978-80-7400-315-8
- DWORKIN, R., *Když se práva berou vážně*, Praha: Oikoymenh, 2001, ISBN 80-7298-022-X
- FILIP, J., SVATOŇ, J., ZIMEK, J., *Základy státovědy*, 3. opr. a zkrác. vyd, Brno: Masarykova Univerzita, 2002, ISBN 80-210-3023-2
- FILIP, J., SVATOŇ, J., ZIMEK, J., *Základy státovědy*. 3. opr. a zkrác. vyd., 2. dotisk, Brno: Masarykova Univerzita, 2004, ISBN 80-210-3023-2
- FREDMAN, S., *Antidiskriminační právo*, Praha: Multikulturní centrum Praha, 2007, ISBN 9788025410547
- GERLOCH, A., *Teorie práva.*, 4. upravené vydání, Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, ISBN 978-80-7380-023-9
- HART, H., *Pojem práva*, Praha: Prostor, 2010, ISBN 978-80-7260-239-1
- HAVRÁNEK, J., a kol., *Teorie práva*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, ISBN 978-80-7380-104-5
- HAVRÁNEK, J., a kol., *Teorie práva*, 2. opr. vydání, Brno: Masarykova Univerzita, 2004, 80-210-3509-9
- HENDRYCH, D., a kol., *Právní slovník*, 3. podst. rozšířené vydání,

Praha: C. H. Beck, 2009, ISBN 978-80-7400-059-1

HOLLÄNDER, P.: *Základy všeobecné státovědy*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, ISBN 978-80-7380-178-6

HOLLÄNDER, P., *Filosofie práva*. Plzeň, 2006. ISBN 80-86898-96-2

KELSEN, H., *Všeobecná teorie norem*, 1. vydání, Brno: Masarykova Univerzita, 2000, ISBN 80-210-2325-2

KLÍMA, K. a kol.: *Komentář k Ústavě a Listině*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, ISBN 978-80-7380-140-3

KLÍMA, K. a kol. *Státověda*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, ISBN 80-86898-98-9

KLÍMA, K. a kol.: *Encyklopedie ústavního práva*. Praha: ASPI, 2007, ISBN 978-80-7357-295-2

KLÍMA, K., *Ústavní právo*, 4. rozšířené vydání, Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, ISBN 978-80-7380-261-5

KOŠAŘ, D., *Kolize základních práv v judikatuře ÚS ČR*, časopis Jurisprudence číslo 1/2008

KUBA, J., *Filosofie lidských práv a právo*, Plzeň, 1999, ISBN 80-7082-540-5

KUBŮ, L., HUNGR, P., OSINA, P., *Teorie práva*, Praha: Linde, 2007, ISBN 8072016377

KÜHN, Z., *Aplikace práva ve složitých případech- k úloze právních principů v judikatuře*, Praha: Karolinum, 2002, ISBN 80-246-0483-3

MACHALOVÁ, T., *Úvod do právní filozofie. I. díl (Základní pojmy)*, Brno: Masarykova Univerzita, 1998, ISBN 8021018291

MACHALOVÁ, T., *Úvod do právní filozofie*, Brno: Masarykova Univerzita, 2001, ISBN 9788021018297

MAIER, H., *Lidská práva- nárok na obecně platné a kulturní diferenciaci*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, ISBN 80-85959-86-0

RÁZKOVÁ, R., *Dějiny právní filozofie*, 2. přepracované vydání, Brno: Masarykova Univerzita, 1998, ISBN 80-210-1574-8

VEDRAL, J., *Správní řád: Komentář*, II. aktualizované vydání, Praha: Bova Polygon, 2012, ISBN 978-80-7273-166-4

VEČEŘA, M., *Teorie sociálního státu*, Brno: Iuridica Brunensia, 1995, ISBN 8085964201

WAGNEROVÁ, E., ŠIMÍČEK, V., a kol., *Listina základních práv a svobod: komentář*. 1 vyd., Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012,

ISBN 978-80-7357-750-6

WEINBERGER, O., *Norma a instituce: Úvod do teorie práva*, Brno: Masarykova Univerzita, 1995, ISBN 80-210-1123-8

WINTR, J.: *Principy českého ústavního práva s dodatkem principů práva evropského a mezinárodního*, Praha: Eurolex Bohemia, 2006, ISBN 80-86861-75-9

ZOUBEK, V., *Lidská práva- globalizace- bezpečnost*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, ISBN 9788073800260

ZOULÍK, F., *Právní řád a jeho souvislosti, Základní práva*, 1. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR a.s., 2011, ISBN 978-80-7357-668-4

Použité právní předpisy a další právní dokumenty:

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb.; Ústava České republiky

Listina základních práv a svobod vyhlášená pod č. 2/1993 Sb.

Zákon č. 435/2004 Sb. o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 262/2006 Sb. zákoník práce

Zákon č. 218/2002 Sb. služební zákon

Zákon č. 361/2003 Sb. o služebním poměru příslušníku bezpečnostních sborů

Zákon č. 221/1999 Sb. o vojácích z povolání

Zákon č. 143/1992 Sb. zákon o platu

Zákon č. 99/1963 Sb. občanský soudní řád

Zákon č. 198/2009 Sb. antidiskriminační zákon

Zákon č. 349/1999 Sb. o veřejném ochránci práv

Zákon č. 365/2004 Z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane před diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákoníc

Protokol č. 12 Úmluvy o lidských právech a základních svobodách, ze 4. 11. 2000

Judikatura:

Nález Ústavního soudu spis. zn.: Pl. ÚS 33/97 ze dne 17. 12. 1997

Nález Ústavního soudu spis. zn.: Pl. ÚS 19/93 ze dne 21. 12. 1993

Nález Ústavního soudu spis. zn.: Pl. ÚS 13/99 ze dne 15. 09. 1999

Nález Ústavního soudu spis. zn.: I. ÚS 305/2000 ze dne 24. 10. 2000

Nález Ústavního soudu spis. zn.: Pl. ÚS 15/02 ze dne 21. 1. 2013
Nález Ústavního soudu spis. zn.: Pl. ÚS 19/93 ze dne 21. 12. 1993
Nález Ústavního soudu spis. zn.: Pl. ÚS 4/94 ze dne 12. 10. 1994
Nález Ústavního soudu spis. zn.: Pl. ÚS 83/06 ze dne 12. 03. 2008
Nález Ústavního soudu spis. zn.: Pl. ÚS 42/04 ze dne 06. 06. 2006
Nález Ústavního soudu spis. zn.: Pl. ÚS 42/03 ze dne 28. 03. 2006
Nález Ústavního soudu spis. zn.: Pl. ÚS 15/02 ze dne 21. 01. 2003
Nález Ústavního soudu spis. zn.: II. ÚS 2268/07 ze dne 29. 02. 2008
Nález Ústavního soudu spis. zn.: II. ÚS 94/05 ze dne 01. 12. 2005

Internet:

www.azcitary.cz

www.uplnezneni.cz

www.senat.cz

www.klaus.cz

<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf>

<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/charta-organizace-spojonych-narodu-a-statut-mezinarodniho-soudniho-dvora.pdf>

FIALOVÁ, E., SKÁLOVÁ, H., Neviditelný problém: Rovnost a diskriminace v praxi: sborník textů autorského kolektivu k problematice rovnosti a diskriminace v ČR, Praha: Gender Studies, 2010, odkaz: <http://aa.ecn.cz/img_upload/8b47a03bf445e4c3031ce326c68558ae/publikace_nevidit_probl_pro_web_1.pdf>

HUBÁLEK, M., Možnost využití mediace v diskriminačních sporech, Poradna pro občanství, občanská a lidská práva [online]. Dostupné z: <http://www.mkc.cz/uploaded/antidiskriminace/Vyuziti_mediace_v_diskriminacnich_sporech.pdf>

KLOKOČKA, V., Ke sporu o pojem suverenity lidu, Politologický časopis: Diskuze, odkaz: <<http://www.politologickycasopis.cz/userfiles/file/1995/2/1995-2-5-Klokocka-Ke%20sporu%20o%20pojeti%20suverenity%20lidu.pdf>>